

Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Kuşaklararasıda Anneliğin Dönüşümü: Denizli İli Örneği

Transformation of Motherhood in Intergenerations in the Process of Socio-Cultural Change: The Case of Denizli Province

Gül AKTAŞ

Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

gaktas@pau.edu.tr

ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0001-6424-4256

Merve Handan ÖZDEN

Pamukkale Üniversitesi

mervehandanozden@gmail.com

ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-9397-2209

Öz

Annelik olgusu tek bir perspektifle irdelenemeyecek çok boyutlu bakışı gerekli kılan bir alandır. Çünkü annelik doğası gereği biyolojik, hormonal, sosyal, psikolojik ve kültürel alanı kapsayan içinde içkin anlamları barındıran bir olgudur. Annelik, bir taraftan kadın olmanın beraberinde getirdiği cinsiyet ve toplumsal cinsiyete bağlı tanımlamaları içine alırken diğer taraftan kişisel karar ve arzuları bünyesinde taşıyan bir gönüllülük sürecidir. Bu çerçevede mekânsal zorluklar, ailenin ve sosyal çevrenin kadından beklentileri, ev içi sorumluluk ve iş hayatının birlikte sürdürülmesinden kaynaklı çifte mesainin kadın üzerinde yarattığı baskı, bu süreçte ortaya çıkabilecek zorluklarla mücadele edebilme yetisi kadının annelik kimliğini belirleyen temel etmenlerdir. Dolayısıyla kadının annelik kimliğini kadının biyolojik ve hormonal yapısıyla ilişkilendirsek bile toplumsallaşma sürecindeki değer, norm ve kültürel öğeleri de bu kapsama dahil etmek gerekir. Tarihin çeşitli dönemlerinde farklı anlamlar yüklenen annelik olgusu, küreselleşmeyle birlikte önemli ölçüde dönüşüme uğramıştır. Kadınların kamusal alana daha fazla katılıyor olmaları, bilgi-iletişim teknolojileri ve tıp dünyasında meydana gelen gelişmeler, çocuklar için gündüz bakımevleri, ana okul ve etüt merkezleri gibi kurumsal yapıların yaygınlık kazanması kadınların annelik rollerini etkilemiştir. Tüm bu değişimler ışığında günümüz toplumlarında anneliğin dönüşümünü sosyolojik açıdan değerlendirmek annelik rollerine ilişkin temel dinamikleri anlamamız açısından da önemli olacaktır. Bu bağlamda araştırmada, anne ve kızlarına, anneliği nasıl tanımladıkları, annelik konusuna ait bilgi kaynaklarını nereden edindikleri, annenin çocuk ile kurduğu ilişkinin boyutları sorularak kuşaklararası annelik olgusu analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın verileri, 2019 yılında yaklaşık beş aylık bir süreci kapsayan saha çalışmasına dayanarak elde edilmiştir. Bu çerçevede nitel araştırma deseninden yola çıkarak anne ve kızlarına derinlemesine görüşme soru formları uygulanarak veriler toplanmıştır. Araştırmaya katılan iki kuşak annelerin anlatılarından yola çıkarak veriler anlatı analiziyle çözümlenmiştir. Araştırma bulgularına göre, kadınların meslek hayatına daha fazla katılım göstermeleri, internet ağlarının sağladığı bilgi kaynakları, kurumsal yapıların çocuk yetiştirme konusunda sundukları hizmetler, kentleşmenin beraberinde getirdiği aile içi rollerin kadın açısından daha fazla sorumluluk içermesi annelik kimliğinin kuşaklar arasında değişimine sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Annelik, Sosyo-Kültürel Değişim, Toplumsal Cinsiyet Roller, Kuşaklararasıda Anneliğin Dönüşümü*

Abstract

The phenomenon of motherhood is a field that requires a multi-dimensional view that cannot be examined with a single perspective. Because motherhood is a phenomenon that includes biological, hormonal, social, psychological, and cultural meanings inherent in it. On the one hand, motherhood is a volunteering process that includes definitions based on gender and gender that comes with being a woman, and on the other hand, personal decisions and desires. In this context, spatial difficulties, the expectations of the family and the social environment from women, the pressure on women due to double-work due to domestic responsibility and the maintenance of business life together, and the ability to cope with the difficulties that may arise in this process are the main factors that determine the maternal identity of a woman. Therefore, even if we associate the woman's maternal identity with the biological and hormonal structure of the woman, it is necessary to include the values, norms, and cultural elements in the socialization process. The phenomenon of motherhood, which has different meanings in various periods of history, has undergone a significant transformation with globalization. The fact that women participate more in the public sphere, developments in information and communication technologies, and the medical world, the widespread use of institutional structures such as daycare centers for children, nursery schools, and study centers have affected women's maternal roles. In light of all these changes, evaluating the transformation of motherhood sociologically in today's societies will also be important for our understanding of the basic dynamics of maternal roles. In this context, in this study, the phenomenon of intergenerational motherhood was tried to be analyzed by asking mothers and daughters how they define motherhood, where they obtained their sources of information on motherhood, and the dimensions of the relationship with the mother establish with the child. The data of the research were obtained based on fieldwork covering approximately five months in 2019. In this framework, based on the qualitative research design, data were collected by applying in-depth interview questionnaires to mothers and daughters. Based on the narratives of the two generations of mothers participating in the study, the data were analyzed by narrative analysis.

According to the findings of the research, the more participation of women in professional life, the information resources provided by the internet networks, the services provided by institutional structures for raising children, the more responsibilities of the family roles brought about by urbanization caused the change of motherhood identity between generations.

Keywords: *Motherhood, Socio-Cultural Change, Gender Roles, Transformation of Motherhood in Intergenerations*

Giriş

Kadın ve erkeklerin öznel kimliklerini inşa etme sürecinde aile önemli bir role sahiptir. Aile içinde rol ve sorumlulukların dağılımında kadını ve erkeği geleneksel örüntülerle sarmalayan bakış açısı bir müddet sonra bireyler tarafından içselleştirilen ve sürdürülen davranış ve tutum örüntülerini oluşturur. Dolayısıyla biyolojik olarak birbirinden farklı olan kadın ve erkek, bu farklılığın kabulü ile toplumsal değerlerden, kültürel farklılıklardan etkilenerek, farklı kadınlık ve erkeklik rolleri edinirler. Bu anlamda bedensel farklılıkların ötesinde kabul edilen bu kimlikler toplumsal cinsiyet kavramını karşımıza çıkarır¹. Toplumsal cinsiyet kavramının anlamı, Simone de Beauvoir'ın ünlü sözünde billurlaşmaktadır: “Kadın doğulmaz, kadın olunur.” Böylece cinsiyetin bu dünyada ‘başımıza gelen’lerle ilişkili bir şey olduğunu söylemiş oluruz, yani, kız bebeklerinin içlerinde annelik, yumuşaklık, sevecenlik, hamaratlık; oğlan bebeklerin ise savaşçılık, sertlik, alet edevat tamirine yatkınlık vb. tohumları taşıyarak dünyaya gelmediklerini anlamış oluruz². “Kadınlık” kimliğinin oluşmasında, Aristoteles'in binlerce yıl önce sistemleştirdiği üzere, kadının varlık nedeni anneliktir, çünkü doğa kadını tek bir amaçla, doğurmak için yaratmıştır. “İyi kadın”, fedakâr eş ve annedir; iyiliğinin esas nedeni de doğaya aykırı davranmamasıdır. “Kötü kadın” ise, doğaya aykırı davranarak analık rolünü reddeden, çapkın, sefih, haz peşinde koşan ama aynı zamanda gizemli ve çekici! - “fettan kadın”dır algısı karşımıza çıkmaktadır³. Benzer bir şekilde dünya uygarlık tarihinde çok önemli bir yeri olan Yunan medeniyetinde iyi bir kadının özellikleri şöyle belirtilmiştir: Sabırlı, zevkli, güzel, çocuklarına şefkatli bir anne, kocasına sadık bir eş ve ev yönetiminde başarılı bir idareci⁴. Bu bağlamda Coward, ‘Annelik, kadınların nasıl olmaları ve neyi başarmaları gerektiğine ilişkin reçetelerin en katı olanıdır’ derken anneliğin kadın olmanın en zor halkalarından biri olduğunu ifade eder⁵.

Annelik, geleneksel olarak biyolojik kadınlıkla birlikte anılan ve içi kültürel olarak farklı niteliklerle doldurulan bir kavramdır. Ancak en genel haliyle anneliği bir çocuğa hamile kalmakla başlayan bedensel bir deneyim ve doğumun ardından bebeğin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak ekseninde devam eden bir rol olarak tanımlayabiliriz⁶. Öğrenilmiş bu roller çerçevesinde annelik, biyolojik yapısıyla ilgili olarak kadının doğasına uygun bir rol iken, toplumsal dayatma ile ortaya çıkan annelik miti Badinter’in⁷ “Annelik içgüdüünü ve dayattığı davranışları daima canlı tutmak anneliğin en büyük düşmanı mıdır?” sorusunu akıllara getirmektedir. Buna ek olarak Badinter’in⁸ şu vurgusunu da unutmamak gerekir: “Her kültüre, dönemine göre değişebilen ideal bir annelik modeli hâkimdir. Bilerek ya da bilmeyerek bütün kadınlar bu modelden etkilenir. Onu olduğu gibi kabul edebilir ya da etrafında dolanabilirsiniz, müzakere edebilir ya da reddedebilirsiniz, ama son kertede kendinizi hep bu modele göre belirlersiniz”. Bu nedenle annelik rolünün, tarihsel süreçte toplumların geçirdiği siyasi, sosyal ve kültürel süreçlerden etkilenerek anlamının ve değerinin dönüştüğünü ifade edebiliriz. Bora’ya⁹ göre,

¹ Türkdoğan 2013, 37.

² Bora 2012, 36.

³ Berktaş 1998, 82.

⁴ Akt. Bingöl 2014, 110.

⁵ Coward’dan aktaran Türkdoğan 2013, 38.

⁶ Sever 2015, 73.

⁷ Badinter 2011, 13.

⁸ Badinter 2011, 119.

⁹ Bora 2001, 78.

annelik kimliği, toplumsal olanla bireysel olan arasındaki kesişme noktalarından biri belki de en önemlisidir. Ona göre hem kadının bu deneyimlerini anlamak hem de deneyimlerle toplumsal değişimler arasındaki etkileşimleri irdelemek önemlidir. Dolayısıyla kadınlar için, toplumsal ve kültürel olandan soyutlanmış bir annelik tanımlamasının yapılabilirliği de imkânsız hale gelmektedir.

Annelik kimliğinin inşasında sosyo-kültürel zemin önemli bir rol oynar. Bu noktada kadınların dışarıya çıkmalarını zorlaştıran cinsiyetçi engellere annelik kimliği de eklenince anneliğin ne kadar zor bir süreç olduğunu Zeybek¹⁰ şu ifadelerle belirtir. “Bebek büyüten pek çok kadın için dışarıya çıkmak bir erkeğe kıyasla daha zordur. Bunun önemli bir sebebi kadını ev içi ile özdeşleştiren ataerkil düzenlemelerdir. Kadınlar evlerinde muhtemel bebeklerine daha rahat bakıyorlar; çünkü buna yönelik daha gelişmiş bir sosyal ağı var. Fakat bir yandan da duvarlar hem bebek hem de kadınlar için bir hapisaneyeye dönüşebiliyor. Hem kentin fiziki koşulları ve güvenlik sorunları hem de bir bebekle şehirde dolaşma fikri Türkiye’de pek rağbet görmediğinden kadınların aylarca dışarıyla bağları kesiliyor. Çocuk olmasa bile kimi kadınların evden çıkma oranları zaten bir hayli düşük.”

Ev içi sorumluluklarından dolayı yoğun bir iş yükü ile sarmalanmış olan kadının özel alan ile özdeşleştirilmesi sorununu Alkan¹¹, “*Yerel Yönetim ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*” adlı çalışması ile şu şekilde dile getirmektedir: “Komşuları ziyaret ve kapı önüne çıkmak bir yana bırakıldığında, Ankaralı kadınların %42’si haftada bir veya daha az dışarı çıkmaktadır. Yine aynı çalışmada, kadınların neredeyse yarısının yaşam çevresinin ev ve mahalle olduğu, dışarı çıkan her üç kadından birinin dışarı çıkış amacının hane içi işlerin idamesi ve her dört kadından birinin de yakın akraba ve aile ziyareti olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Badinter, bilinçli olarak kendisini bebeğe adayan annenin esasen bebeğe bağımlı kılındığını ifade eder. Bu durum kaygılı ebeveynlerin aşırı korumacı tutumunun yarattığı bir sonuç olarak okunabilir; fakat art alanında günümüz endüstri toplumunda birtakım risklerin -geleceğe ilişkin kaygı- üretilmesi yoluyla bireye daha fazla zaman, para ve enerji harcaması yönünde yöneltilen baskının sonucudur. Bu süreç muhafazakâr söylemden beslenerek ailede ev içi sorumlulukların asimetrik bir şekilde dağılmasını pekiştirir ve “aşırı ebeveynlik” tutumunu annelik kimliğinde tanımladığı kadınlara yükler¹².

Dolayısıyla annelik kimliğinin özü, içinde yetiştiği toplumun kültürel kavram haritasına ve koşullarına göre biçimlenir. Annelik geleneksel toplumsal ilişkilerin içinden beslenen bir süreç olmakla birlikte annelik kimliğini besleyen farklı toplumsal ilişki ağları da bu süreçte önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda annelik kimliği gelenekselden modern toplumsal ve kültürel yapılara geçişte farklı beklentilerin ışığında yeniden şekillenmektedir.

Tüm bu belirtilenler ışığında çalışma, sosyo-kültürel açıdan değişen koşulların kuşaklararası annelik kimliğini ne ölçüde değiştirdiği sorusuna yanıt aramaktadır. Bu çerçevede çocuğa atfedilen değer ve çocuğun yetiştirilmesinde etkili olan geleneksel sosyo-kültürel anlam kodlarının modern toplumsal yapılara geçişle nasıl bir değişime maruz kaldığı sorusu çalışmada irdelenmiştir. Böylelikle bu sorular annelik kimliğinin bireysel düzlemde nasıl inşa edildiğinin cevabını araştırırken sosyo-kültürel düzlemde anneliğe ilişkin söylemlerle hangi noktalarda kesiştiğini de analiz etmiş olacaktır.

¹⁰ Zeybek 2013, 129.

¹¹ Alkan 2005, 113.

¹² Badinter’den aktaran Hançer 2018, 191.

Tarihin Sayfalarında Annelik Olgusu

Anneliği biyolojik bir farklılık ve cinsel aktivitenin doğal bir sonucu olarak ortaya koyan bakış açısı “annelik kurumu”nun varlığını nadiren sorgular. Dolayısıyla anneliğin tarihsel ve kültürel süreçlerin olası bir sonucu olabileceğini gözden geçirir. Böyle bir bakış açısı anneliği yalnızca cinsel aktivite, gebelik, doğum ve nihayetinde annelik olarak doğal bir zincirden ibaret olarak tanımlar; fakat bu bakış açısı sosyal koşulları ve mevcut değer ya da seçenekleri göz ardı eder¹³.

Haralambos; ‘Çekirdek aileden modern endüstri toplumundaki aileye kadar her dönemde bir annenin en önemli sorumluluğunun ve bir kadının en keskin rolünün bir çocuk dünyaya getirmek ve onunla yakın ilişki kurup ona bakmaktır’ ifadesini kullanmaktadır¹⁴.

Ancak insanlık tarihi boyunca her çağda ve kültürde kadının en keskin rolü olan anneliğe yüklenen anlamlar ve annelikten beklentiler farklı olagelmıştır. Badinter, *Annelik Sevgisi: 17. Yüzyıldan Günümüze Bir Duygunun Tarihi* adlı eserinde 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar çocuk ölümlerinin fazla olduğunu ifade etmektedir. Bu ifade tarihin o dönemlerinde çocukların yaşamlarına dikkatin az olduğunu belirtirken, çocuğun “yük” olarak görüldüğü, “günahkâr” olarak doğduğu inancının yaygınlığının kadının statüsünü de belirlediğini ifade etmektedir¹⁵. Fakat 18. yüzyıla gelindiğinde Rousseau, hekimler ve ahlakçılar, anneleri, kendilerini tamamen çocuklarına adamaları, onları emzirmeleri, bakımlarını üstlenmeleri ve eğitmeleri için ikna etmek amacıyla annelerin suçluluk duygusunu harekete geçirmeyi bilmişlerdir. Bu düşüncenin gerisinde kendi varlıklarını sürdürmeleri, ailenin ve toplumun mutluluğu ve nihayet ulusun gücü söz konusudur¹⁶.

Bal soy¹⁷, *Geç Osmanlı Nüfus ve Kadın Bedeni Politikaları*, başlıklı çalışmasında benzer bir konuya değinmektedir. Çalışmada, Osmanlı aydınlarının kadın bedeni ve doğurganlık üzerine çarpıcı görüşleri olduğu ifade edilmiştir. Osmanlı aydınları için kadın bedeni, doğurgan olduğu sürece ya da doğurganlık kapasitesiyle dikkate değer bir konu haline gelmiştir. Kadın bedeninin asıl vazifesi çocuk doğurmak ve bu çocuğun devlete hizmet edeceği zamana kadar bakımını üstlenmektir. Dolayısıyla bu beden, doğurganlığı artacak, en iyi evlatları dünyaya getirecek şekilde disipline edilmelidir. Doğum politikalarının barındırdığı ideolojik boyutun en belirginleştiği alanlardan biri 19. yüzyılın son on yılında ortaya çıkan hamilelik el kitaplarıdır. Bu kitaplar hamilelere yönelik nasihatler verir; hamilelik sırasında yaygın olarak karşılaşılan bazı soruları cevaplandırmaya çalışır. Pratik bilgiler içeren bu kitaplar, verdikleri nasihatlerin yanı sıra eleştirel bir incelemeye tabi tutulduklarında doğum, cinsellik, annelik gibi konularda son derece normatif yaklaşımlar içerir. Yine aynı makalede Besim Ömer’in kitaplarındaki hamile kadınlar için yazılmış bilgilere de değinir. Bu bilgiler beden terbiyesi üzerine kurulmuştur. Doğacak çocukların sağlığı, sıhhati, ahlâkı, karakteri annenin bedensel disiplinine bağlıdır. Dolayısıyla bu bakış açısına göre, hem yüksek ahlaklı hem de sağlıklı bir bünyeye sahip bir çocuk yetiştirmek isteyen anne, her şeyden önce kendi bedenini terbiye etmelidir. Kadınları terbiye etmek, onlar aracılığıyla gelecek nesillerin ve tüm insanlığın terbiye edilmesini sağlayacaktır. Önce kadın beden ve manen terbiye edilmelidir ki tüm insanlık terbiye edilsin. Anneye bu disiplin verilmezse toplum için gösterilecek çaba da imkânsızlaşacaktır. Geleceğin annelerini yetiştirmeye, genç kızları eğiterek başlamak gerekmektedir.

Badinter, “kadına her şeyden önce anne olması yükümlülüğü getirilirken iki yüzyıl sonra hâlâ canlılığını koruyabilen bir efsane yaratıldı”ğını ifade etmektedir. Bu efsane “annelik içgüdü” ya da her annenin

¹³ Hançer 2018, 190.

¹⁴ Haralambos’tan aktaran Uğurlu 2013, 6.

¹⁵ Badinter’den aktaran Türkdogan 2013, 41.

¹⁶ Badinter 2011, 67.

¹⁷ Bal soy 2015, 22-23.

kendiliğinden çocuğunu sevmesi efsanesi”dir¹⁸. Badinter, annelik içgüdüğü hakkında Battelheim’in şu sözlerine yer vermektedir:

“Hayatım boyunca, anneleri onlardan nefret ettiği için hayatları mahvolmuş çocuklarla çalıştım. [...] Bu, annelik içgüdüğünün olmadığı (elbette böyle bir içgüdü yoktur, eğer olsaydı benden destek alma ihtiyacı olanlar bu kadar kalabalık olmazdı) ve çocuklarını reddeden bir sürü anne olduğunun kanıtıdır”¹⁹.

Badinter bu bağlamda, “annelik içgüdüğü” kavramının yerine kadınlara toplumsal hayat içinde öğretilen “annelik duygusu” kavramını kullanmanın daha doğru olacağını belirtmektedir. Bu terimin “öğrenme”ye dikkat çekmesi, aynı zamanda başka annelik öğretilerinin de olabileceğine işaret etmesi açısından önemlidir. Fakat ne anneliğin kutsallığı ne de “annelik içgüdüğü” miti tahtından indirilebilmiş değildir. Her halükârda, özellikle evli kadınlar, neden çocuk sahibi olmadıkları sorusuyla karşılaşılıyorlar. Evli ve çocuksuz bir kadın, muhtemelen önce kendisinin ya da eşinin kısır olup olmadığı sorusunu duyacak, utanmaması gerektiği söylenecek, bu iddiayı reddederse “kısırlılığını gizli tuttuğu/utanıp anlatamadığı” şüphesiyle acınacak ya da çocuk sahibi olmama yönündeki kararını açıklamaya itilecektir. Hem evli olmayıp hem de çocuk sahibi olmayı arzu etmediğini söyleyen bir kadınsa, “kadınlığından şüphe duyulması” şeklindeki bir algıyla karşılaşacaktır. Tüm bunlar, her kadının içinde yatan bir “annelik içgüdüğü” olduğu söylemiyle yakından alakalıdır²⁰.

Tarihsel süreçte sanayileşmenin başlangıcı ile kırdan kente gelen ailelerde erkek, iş hayatının içine dahil olurken, kadın özel alanda ev içi sorumlulukla baş başa kalmak zorunda bırakılmıştır. Bu süreç kadın açısından çocukların yetiştirilmesi ve yaşlı-engelli bakımı ile ev işleri ekseninde gerçekleşirken erkek işe gittiğinde onun sorumluluklarını da yerine getirmek kadın açısından ikinci bir iş yükü olmuştur. Özellikle annelik rolü önemli bir mesai gerektiren bir sorumluluk alanı olarak kadının eve bağımlılığını daha üst noktaya taşımıştır.

Dolayısıyla 19. yüzyılda annelik rolü, kadının diğer tüm rollerinden önce gelmektedir. Kutsallaştırılmış annelik miti, ancak anne olarak tamamlanan, adanmış bir kadın portresi çizmektedir. Buna göre annelik herhangi bir karşılık gözetmeksizin verilen, sınırları tanımlanmamış emeği içermektedir²¹. Böylelikle 19. yüzyılda başlayan Batılılaşma sürecinde, çocuk eğitimi meselesinde yeni sorunlar türeyerek ebeveynlik anlayışı değişime maruz kalmıştır²². Buna karşılık annelik, kadın kimliğinin birincil unsuru olmasının yanı sıra çocuk bakma niteliğine bağlı olarak iyi ve ideal anne gibi sıfatlarla tanımlanmaya başlanmıştır.

Badinter, her kültüre ve döneme göre değişen ideal annelik modellerinin olduğunu, günümüze yaklaştıkça ideal anne modelinin hiçbir zaman olmadığı kadar çetin olduğunu günümüzdeki ataerkilliğin anneliğin popülerleşmesi ve teşviki ile ilişkili olduğunu öne sürerek bu yeni durumu natürel maternalizm olarak adlandırmaktadır. Badinter bu “natürel maternalizm” kavramıyla doğal doğum yapan, emziren ve evde kalan annenin ve anneliğin çok daha değerli hale geldiğini vurgulamaktadır²³.

19. yüzyılda eve giren yatılı sütannelerin ardından biberonlar hızla yaygınlaşmıştır. Biberonların yaygınlaşması ile anneler ve bebekler arasındaki ilişki ve sütannelerin konumu değişmekle kalmayıp tıbbi gelişmelerle bağlantılı olarak doktorlar enfeksiyonlara karşı bu değişimi teşvik etmişlerdir. 1930’lu yıllara gelindiğinde ise bebek mamalarının piyasaya çıkmasıyla, Amerikalı kadınlar çocuklarını

¹⁸ Badinter’den aktaran Barutçu 2014, 46.

¹⁹ Badinter 2011, 52.

²⁰ Badinter’den aktaran Sever 2015, 83.

²¹ Kaya Bahçe 2008, 83.

²² Işık 2015, 49.

²³ Badinter 2011, 82.

emzirmeyi bırakmışlardır. 1940 ile 1970 yılları arasında kadınların %25'nin çocuklarını emzirdikleri istatistiklere yansımıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni bebek besleme yöntemleri yaygınlaşmış, bu durum çocuk doğurma ile çocuğu büyütme arasındaki ilişkilerde değişikliğe neden olmuştur. Böylece gelişen emzikler, biberonlar, mamalarla beraber çocuk bakımının yalnız kadınların yapabileceği bir "iş" olduğu düşüncesi sarsılmış, babaların ve diğer aile fertlerinin ya da bir bakıcının çocuğun ihtiyaçlarını giderebilmesine olanak sağlanmıştır. Günümüze gelindiğinde ise, 1970'lerin feminist hareketinde yaşanan büyük değişimle annelik ve aile sorgulanmaya başlanmış ve annelik doğal bir olgudan ziyade öğrenilmiş bir rol olarak kabul edilmiştir. Bu durum anneliğin biçiminin tartışılmasına neden olmuştur²⁴.

Rich ve Umarsky ataerkil annelik kurumu ve ataerkil olmayan annelik deneyimi arasında yaptığı ayırmadan yola çıkarak, 1968 ve 1982 yılları arasındaki feminist çalışmalarında anneliğin farklı anlamları üzerinde durur. Anneliğin iki anlamını negatif söylem ve pozitif söylem ile açıklar. Pozitif söylem, anneliğin gerçekten muhteşem bir yaratıcılık ve üretkenlik potansiyeline sahip olduğunu iddia eden olumlu söylemdir ve annelik pratiklerini yerine getirirken kadınların kendiliğinin farkına vardıklarını vurgular. Negatif söylem ise, toplumsal veya kurumsal bir görev olarak anneliği ifade eder. Görüldüğü üzere anneliği iki eksende ele alan bu çalışmalarda özellikle kurumsal annelik, kadınların anneliğinin ve annelik pratiklerinin ataerkil iktidar mekanizmaları tarafından nasıl şekillendirildiğini anlamaya imkân tanır²⁵.

1980'ler annelik içgüdüsünün moda olduğu, anneliğin yüceleştirildiği ve kadınların bebekleriyle nörobiyokimyasal süreçle bağ kurmaları beklenen bir dönem olmuştur²⁶. Radikal feminist akımın savunduğu üreme teknolojileri ataerkil sisteme karşı çıkmak anlamında talep edilirken, diğer yandan tüm yaşamımızı etkileyen postmodern süreç "her kadının doğurabilir" olması için yeni üreme teknolojileri ile iktidarı yeniden oluşturmaktadır. Yeni üreme teknolojileri çocuk sahibi olamayanları çocuk sahibi yaparken, hastalıklı genleri yok edip sağlıklı nesiller vadetmektedir. Aynı biçimde doğal bir süreç olan anne olma isteğini, teknolojik kontrol altında yerine getirmeye çalışan tıp bilimi "bir kadın anne olmak istiyorsa akan sular durur" anlayışı ile ataerkil sistemi yeniden üretmektedir. Bu bağlamda üreme üretime dönüşmüştür²⁷.

Tıbbi alanda meydana gelen gelişmeler annelikle ilgili sorunlara pratik çözümler getirirken annelik sürecinin daha kolay geçmesini de sağlamıştır. Annenin çocuk dünyaya getirirken takvim belirlemesinden çocuğun öz bakımı için gerekli olan materyallerin sağlanmasına kadar geniş bir yelpaze, kadının anne olma fikrini olumlayacak bir niteliğe kavuşturmuştur.

1970'lerden önce çocuk evliliğinin doğal bir sonucuyken, üreme hem bir içgüdü hem bir dini görev hem de türün bekası için bir yükümlülük olarak görülmekteydi. Buna karşılık, kadınlar doğurganlıklarını kontrol altına aldıklarından bu yana; doğurganlık azalmakta, ortalama annelik yaşı yükselmekte, iş dünyasında kadınların sayısı artmakta ve kadınların yaşam tarzları çeşitlenmekteydi. Keza bu dönemde neoliberalizm, toplumsal ilişkileri yeniden tanımlamış ve 'kendi kendine yetebilirlik', bireycilik yükselen değerler olarak ön plana çıkmıştır. Kadınlar, kendilerini piyasa dinamikleri ile tanımlayan (piyasanın sahip olduğu 'beşeri' sermayeye atfettiği değerle), kendi kendine yetebilmeyi ücretli bir işe sahip olmakla ilişkilendirmektedirler²⁸. Dolayısıyla doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesi, kadınların kendi yaşamlarını çekip çevirebilecek ekonomik, mesleki konumlara ulaşmaları sonucunda çocuk doğurmayı hiç düşünmeyen kadınlar ortaya çıkmıştır. Badinter'e göre, anneliğe ilişkin çift değerlilik

²⁴ Türkdoğan 2013, 43.

²⁵ Akt. Ezgin Ağılı 2017, 344-345.

²⁶ Badinter 2011, 52.

²⁷ Türkdoğan 2013, 44.

²⁸ Kaya Bahçe 2008, 84.

kadınlar tarafından doğum kontrol yöntemlerinin yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Ona göre, çocuk arzusu ne sabittir ne de evrenseldir. Kimileri çocuk ister, kimileri istemez, kimileri ise aklından bile geçirmez. Böylelikle çocuk bir rastlantı olmaktan çıkarak özgürce alınan bir kararın sonucu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla bu süreçte, kadınlara dayatılan annelik boyutuna çocuklarını “planlayarak” dünyaya getiren “modern anne” boyutu da eklenmiştir²⁹.

Günümüze geldiğimizde “modern anne”nin yükü “geleneksel anne”ye kıyasla daha ağırdır; çünkü modern annenin omzunda yepyeni beklentilerin ağırlığı vardır. Buna göre modern anne, çocuklarına modern tıp ve çocuk uzmanlarının sunduğu “en gelişmiş” bilgilere uygun bir bakım vermeli, bu esnada onları çağın fikirlerine göre yetiştirmeli ve bilişsel gelişimlerini desteklemelidir; tüm bunları yaparken de sosyal hayatını ve mümkünse kariyerini devam ettirmeli, kişisel bakımını da ihmal etmemelidir. Üstelik bu dönemde “makbul kadın” hem gerçeklik sınırlarını aşan bu beklentileri karşılamalı hem de kendi hayatını çocuk sahibi olmazdan evvelki gibi sürdürmelidir. Keza dönemin bağımsız ve bireyselleşmiş anneleri için “çalışmayan anne” kavramı da “geleneksel anne” kavramı ile eşleştiği için modern kadın statüsünü sarsmaktadır. Bu nedenle “modern anne”, yalnızca ev kadını ve anne olarak görülmekten endişe duyarak diplomalı çalışan anneliği daha makbul görmektedir. Gerçekten de çamaşır, bulaşık, ütü gibi hiçbir kutsiyeti olmayan işler daima “kutsal anneliğe” dâhildir, çünkü “kutsal anne” olabilmek için “iyi anne” olmak gerekir ve “iyi anne” çocukları için yemek hazırlayan, onlar için “hijyenik” bir ev ortamı sağlayan, onların ödevleriyle ilgilenebilecek kadar “bilgili” bir annedir. Bu işler uzun zaman alır, meşakkatlidir, üstelik ücretlendirilmeyen ev içi emek kapsamındadır³⁰. Bu durum kendini “modern anneler” olarak tanımlayan kadınların, kadınlık ve annelik rolleri arasındaki parçalanmışlığı ve yetişememe duygularını da beraberinde getirir. Annelik rollerinin değişen anlamı çocuk yetiştirme pratiklerinin zaman içerisindeki değişimi ile yakından ilgilidir. Modern anne için çocuğun temel ihtiyacı olan beslenme, barınma, uyku gibi ihtiyaçlarını karşılamak ne kadar önemli ise, çocuğun bilişsel ve psiko-sosyal gelişimi açısından iyi eğitilmiş bir birey olarak yetiştirmesi de o kadar önemlidir.

1997 yılında Avustralya’da yapılan bir çalışmada “ideal” ve “iyi” annenin özellikleri şu şekilde tanımlanmıştır: Çocuklarıyla düzenli olarak ve isteyerek zaman geçiren, çocuğuna uygun şekilde rehberlik eden, çocuğun dikkatini doğru yerlere çeken, gelişmesi için doğru uyaranları sağlayan, her zaman sakin kalmayı başaran, iyi dinleyen, iyi iletişim kuran, çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı olan anne³¹. Bu tanım aslında ideal ve iyi annelik kavramını şefkat ve hoşgörü temelinde tanımlar. Günümüzde değişen toplumsal ve kültürel dinamikler, kadın açısından yoğun iş temposu ile parçalanmış rol ve sorumluluklar anneliği “iyi annelik” anlayışından uzaklaştırmadan ama çağın gereklerine göre yeniden inşasını da zorunlu hale getirmiştir.

Bu çerçevede annelik, çocukları için en sağlıklı bezi seçmekten küçük sağlık sorunlarına çözümler bulmak gibi çocuk bakımında tıbbi bilginin öne geçtiği ve pedagogların “uzman görüşü” ışığında hazırlanmış bir anneliktir. Dahası çocukların bakım ve beslenmelerinin yanında duygusal, bilişsel ve sosyal açıdan gelişimlerini sağlamak da annelerin görevi olarak kabul edilmektedir. Hatta “modern anneler”in çocuk bakımı ve eğitimi konusunda edindikleri uzman bilgileri, zaman zaman yakın çevreleriyle bir çatışma unsuruna dahi dönüşmektedir. Kuşaklar arasında anneden kıza, kayınvalideden geline aktarılan geleneksel annelik bilgisi kimi zaman uzman bilgisiyle çelişmekte ve görüş ayrılıklarına yol açmaktadır. Yeni neslin; pedagoglar ve çocuk doktorlarından edindikleri “kitabî” “güvenilir ve bilimsel” buldukları çocuk bakımı ve yetiştirilmesine yönelik bilgiler, kimi zaman bu bilgileri kendi

²⁹ Badınter 2011, 17.

³⁰ Sever 2015, 74-79.

³¹ Başterzi 2013, 435.

çocuklarını yetiştirme deneyiminden alan geleneksel annelerin bilgisinin önüne geçmektedir³². Bu bağlamda, tarihsel süreci ile incelemeye çalıştığımız ‘annelik deneyimleri’nin sosyal ve kültürel yaşamın içinden beslendiğini ve kuşaklar arası aktarılan bilgilerin her kuşakla birlikte yeniden anlamlandırıldığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın şekillenmesinde Bora’nın³³ “*Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Dönüşümü*” başlıklı çalışması önemli bir veri tabanı sunmuştur. Bu çerçevede, günümüzde anneliğin kuşaklararasıda değişen görünümleri hakkında daha detaylı bir bilgi edinmek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Çalışmanın verileri, Denizli ilinde yapılan saha araştırmasına dayanmaktadır.

Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Bu çalışma, Denizli il merkezinde 20 Mart-30 Ağustos 2019 tarihleri arasında yapılan ve beş aylık süreci kapsayan bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yönteminin görüşme tekniği ile veri toplanmıştır. Kadınların annelik kimliğine ilişkin temel bakış açılarını anlamak için anne ve kızları ile farklı zaman ve mekânlarda yaklaşık üç saat süren yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Anne ve kızlarının annelik deneyimlerine yarı yapılandırılmış görüşme soruları yöneltilerek ulaşılmıştır. Çalışmanın katılımcı grubu Denizli merkezde yaşayan birinci kuşak annelerden 10 kişi ve onların kızları olan ikinci kuşak annelerden 10 kişi olmak üzere toplam 20 kişiden oluşmaktadır. Katılımcılara amaçlı örneklem yoluyla ulaşılmıştır. Nitel araştırma deseninin amaçlı örneklem yöntemi içinde değerlendirdiğimiz benzeşik örnekleme yoluyla küçük, benzeşik bir örneklem grubuna araştırma yapılmıştır. Bu tür gruplardan “odak grup görüşmeleri” yoluyla da etkili bir biçimde veri toplanabilir³⁴. Bu örneklem grubuna, açık uçlu sorulara dayanan görüşme formları hazırlanarak sorular yöneltilmiştir.

Çalışma kapsamında anne ve kızlarına anneliği nasıl tanımladıkları, çocuğa nasıl bir anlam yükledikleri annelik pratiklerinin beslediği kanalın neler olduğu ile ilgili sorular yöneltilerek tarihsel süreçte geleneksel ve modern annelik algısının ne şekilde inşa edildiği, kuşaklar arasında anneliğin değişen yönlerinin neler olduğu sosyolojik boyutta analiz edilmiştir. Bu çalışmada “geleneksel annelik” kavramı daha çok geleneksel toplumsal yapıların ürettiği annelik anlayışına uygun olarak ele alınmıştır. Bu anlayışa göre, “her kadın anne olmayı istemelidir ve tam anlamıyla kadın olabilmek için mutlaka anne olabilmelidir. Annelik içgüdüseldir ve annelik içgüdüğü sayesinde tüm kadınlar doğal olarak anneliği bilirler. Çocuğun bakımından öncelikli olarak anne sorumlu olmakla birlikte ailedeki diğer kadınlar ve evin büyük çocukları anneye yardım ederler. Annelik kutsaldır ve iyi bir anne fedakâr ve şefkatli olmalıdır”³⁵. Günümüzde annelik değişen sosyo-kültürel yapıya göre yeni bir biçim almıştır. Bu çerçevede çalışmada kullandığımız “modern annelik” kavramı daha çok modern tıp ve teknolojik gelişmeler ışığında, medyanın söylemlerini de dikkate alarak çocuk yetiştiren annelik anlayışı ekseninde ele alınmıştır. “Modern anneler”, kitabi ve bilimsel bilgiye daha çok itibar eden, sosyal medya mecralarında annelik deneyimlerini takip eden, eğitim ve meslek seçimlerinde çocuklarına danışmanlık yapan, onların bilişsel ve psiko-sosyal gelişimi için uzman görüşlerden destek alan annedir.

³² Gürçayır Teke 2014, 43.

³³ Bora 2001.

³⁴ Yıldırım ve Şimşek 2011, 109.

³⁵ Yurtsever Kılıçgün ve Kılıçkaya 2016, 2868.

Araştırmanın Veri Analiz Süreci

Araştırmanın verileri toplanırken eş zamanlı olarak deşifreleri yapılmıştır. Araştırmanın transkriptleri yapılırken açık, eksen ve seçici kodlama kullanılmıştır. Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşme kayıtları hiçbir ayrıntı göz ardı edilmeden deşifre edilmiş ve ilk olarak açık kodlama yapılmıştır. Açık kodlama sırasında elde edilen veriler parçalara ayrılmıştır. Her bir veri parçası paragraf paragraf okunarak kodlama yapılmıştır. Paragrafları kodlarken katılımcı “neyi vurguluyor” sorusundan yola çıkılmıştır. Böylelikle açık kodlama ile araştırmacının paragraflar arası bağlantıları görme imkânı da sağlanmıştır. Eksen kodlamada açık kodlamada oluşturulan kategoriler arasında bağ kurularak veriler arasındaki ilişkiler tespit edilmiş ve ana kategorilerden alt kategoriler oluşturulmuştur. Seçici kodlamada ise bulgular en yalın şekilde nasıl kavramlaştırılabilir sorusundan yola çıkılarak merkezi temalar altında birleştirilerek kodlama yapılmıştır. Bu aşamada ham metinler yeniden okunarak çalışma ana temalar altında analiz edilerek son şeklini almıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulguları, araştırmanın amacına uygun olarak katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde elde edilen verilerin temalar altında kategorileştirilmesi ile oluşturulmuştur.

Araştırmanın Katılımcı Grubu ve Sosyo-Demografik Özellikleri

Anne ve kızları ile görüşmeler yapılırken araştırmacı tarafından katılımcılara isimlerinin kullanılmayacağı bildirilmiştir. Bu çerçevede katılımcılara harflerden oluşan kodlar verilmiştir. Görüşülen annelerden birinci kuşak annelere harflerden oluşan kodlar verilirken yanına 1 rakamı ile birinci kuşak anne olduğu bilgisi ayırt edici bir kod olarak yazılmıştır. Birinci kuşak annelerin kızlarına aynı harf verilerek yanına 2 rakamı ile ikinci kuşak anne olduğu bilgisi verilmiştir. Böylelikle anne ve kızları verilen aynı harfle eşleştirilmiştir. Bu bağlamda annelik ile ilgili deneyimlerin kuşaklar arasında değişip değişmediği konusundaki karşılaştırma daha sağlıklı bir şekilde analiz edilmiştir.

Katılımcılardan birinci kuşak annelerin kod isimleri A1, B1, C1, D1, E1, F1, G1, H1, I1, J1 şeklinde verilirken ikinci kuşak annelere A2, B2, C2, D2, E2, F2, G2, H2, I2, J2 şeklinde verilmiştir. Böylelikle aynı annenin kızları aynı harf ile tanımlanarak eşleştirilmiştir. Bu bağlamda annelik ile ilgili bilgi ve tecrübelerin kuşaktan kuşağa farklılaşıp farklılaşmadığı, kuşaklar arasında anneliğin tanımlanma biçimleri, sosyo-kültürel dinamiklerin annelik olgusuna etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri birinci kuşak ve ikinci kuşak olmak üzere aşağıdaki tablolarda detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 1: Birinci Kuşak Annelerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Kadınlar	Yaşı	Eğitim Durumu	Mesleği
A1	68	Okuryazar	Ev Kadını
B1	65	Okuryazar	Ev Kadını
C1	64	İlkokul	Ev Kadını
D1	64	İlkokul	Ev Kadını
E1	56	Lise	Emekli Memur
F1	56	İlkokul	Ev Kadını
G1	54	Ortaokul	Ev Kadını
H1	52	Lise	Emekli Memur
I1	51	Üniversite	Emekli Memur
J1	62	Ortaokul	Ev Kadını

Tablo 2: İkinci Kuşak Annelerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Kadınlar	Yaşı	Eğitim Durumu	Mesleği
A2	47	Lise	Aşçı
B2	46	Ortaokul	Ev Kadını
C2	42	Lise	Ev Kadını
D2	41	Üniversite	Tarih Öğretmeni
E2	41	Lise	Serbest Meslek
F2	35	Üniversite	Arkeolojik Restorasyon
G2	31	Ön Lisans	Halk Eğitimi Öğretmeni
H2	35	Lise	Ev Kadını
I2	31	Üniversite	Bankacı
J2	33	Üniversite	Optisyen

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri: İki kuşak annelerin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin tabloda eğitim konusundaki sonuçlara baktığımızda anne ve kızlarının eğitim düzeyleri arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Birinci kuşak annelerin eğitim düzeyleri ikinci kuşak annelerin

eğitim düzeylerine oranla daha düşüktür. Birinci kuşak annelerin 2’si okuryazar, 3’ü ilkokul, 2’si ortaokul, 2’si lise ve 1’i üniversite mezunu iken, ikinci kuşak annelerin 1’i ortaokul, 4’ü lise, 1’i ön lisans ve 4’ü üniversite mezunudur. Görüldüğü üzere birinci kuşak annelerden sadece biri üniversite mezunu iken, ikinci kuşak annelerin dördü üniversite mezunudur. Birinci kuşak anneler dönemin koşullarını değerlendirirken o dönemdeki kız çocukların eğitim imkânlarının günümüze göre daha sınırlı olduğunu altını çizmişlerdir. Bunun sebebi olarak da o dönemin ekonomik ve sosyal koşullarının “daha iyi bir eğitim almak” için yeterli olmaması şeklinde ifade etmişlerdir. Bu çerçevede birinci kuşak anneler görüşmelerde eğitimlerini devam ettirememelerini şu cümlelerle özetlemişlerdir:

“O dönemde kadınların okuması ve eğitimini tamamlaması çok önemsenen bir konu değildi. Bizim bağ-bahçe olduğu için hem oranın işlerini hem de ev işlerini yapacak birilerine ihtiyaç vardı. O yüzden eğitimimiz yarım kaldı.” (F1)

“O zamanlar bize yol gösteren büyüklerimiz yoktu. Anne baba eğitimsiz. Önümüze düşüp eğitimini yükselt diyen yoktu. Biz de çok heves etmedik. Eğitimin kıymetini bilemedik.” (J1)

Görüşme yaptığımız birinci kuşak anneler, ailelerinin eğitim düzeyinin düşük olmasının kendi geleceklerini etkilediğini ve eğitimin önemi konusunda farkındalık oluşturamadıklarını temel bir sorun olarak tanımlamışlardır.

Görüşmeye katılan birinci kuşak annelerin 7’si herhangi bir işte çalışmıyor. 3’ü ise emekli memur. İkinci kuşak annelerin ise 3’ü çalışmazken, 7’sinin düzenli geliri ve bir mesleği var. Görüşmelerde satır aralarında birinci kuşak anneler eğitim ve meslek hayatına erişim imkânlarını yakalayamadıkları için kızlarının bu imkânlara en iyi şekilde sahip olması konusunda titiz davrandıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte yaşam koşullarının ağırlaşması da kadınların aile bütçesine katkı sağlamaları gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Yapılan görüşmelerde ikinci kuşak annelerin çalışmaya ilişkin düşünceleri şu ifadelerle dile getirilmiştir:

“Annelerin zamanına göre bu dönemde kadın ya da erkeğin çalışmaması evin geçimini zorlaştırıyor. Biz evlenirken çok borçlandık, çocuk doğdu masraflar arttı. Ekonomik olarak zorluklar yaşayınca işe girmeye karar verdim. Çocuk doğduğunda ona baksın diye annemden yardım istedim.” (A2)

“Bu devirde ailede tek kişinin çalışması çok zor. Hayat pahalı. Çoluk çocukta olunca işin rengi değişiyor. Şimdi çocuk ürünleri yetişkinlerden daha pahalı. Bunun daha okulu, kursu var.” (D2)

Görüşmelerde belirtildiği üzere kent yaşamıyla birlikte bireyin ihtiyaçlarının artması, ekonomik açıdan yaşanan zorluklar, eğitim ve mesleki açıdan uzmanlaşmanın önem kazanması ikinci kuşak kadınların çalışma hayatına girmesini gerekli kılmıştır.

Araştırmanın Tematik Örüntüsü: Değişen Toplumun Değişmeyen Kadınlık Rolü: ‘Annelik’

Araştırmanın tematik kategorileri; kadınların anneliği tanımlama biçimleri, kadınların annelik pratikleri, annelerin gözünden çocuğa yüklenen anlamlar ve annelik pratiklerinin beslendiği kanallar başlığı altında analiz edilmiştir.

Kadınların Anneliği Tanımlama Biçimleri

Görüşmelerde kadınların anneliğe ilişkin tanımlamaları analiz edildiğinde şu temalara ulaşılmıştır.

Annelik Fedakârlıktır: Yapmış olduğumuz görüşmede iki kuşaktan kadınların anneliği algılayış biçimlerine bakıldığında, annelerle kızları arasında önemli bir benzerlik olduğu görülmektedir. İki kuşaktan anneler, kendi ihtiyaçlarından kısıtlamalar yaparak çok büyük bir fedakârlık sergilediklerini dile getirmişlerdir. Bir anlamda onların bakış açısında, “bir kadın anne olmaya karar verecekse öncelikle hayatı ile ilgili her konuda fedakârlık yapması gerektiğini bilmelidir. Hatta erkeğin de kadınla bu fedakârlığa eşlik etmesi gerekir” ifadesi sıklıkla dile getirilmiştir. Burada dikkat çeken önemli bir husus iki kuşaktan annelerin “fedakârlık biçimleri” konusunda farklı bakış açılarına sahip olmalarıdır. Örneğin birinci kuşak annelere göre bir anne için fedakârlık, “çocuğu için uykusuz kalmak, kendi ihtiyaçlarından kısıp çocuklarının ihtiyacını karşılamak, vb.” şeklinde tanımlanmıştır. İkinci kuşak anneler, birinci kuşak annelerin belirttiği fedakârlık biçimlerine ek olarak “eşiyle ortak planlar yapamamak, arkadaşlarıyla dışarı çıkarken çocuğun uyku ve beslenme saatine göre ayarlama yapmak zorunda kalmak, eğlence ve seyahate gideceği dönemlerde mekân ve zaman konusunda sınırlılıklar yaşamak vb.” gibi konuları eklemişlerdir. Böylelikle ikinci kuşak anneler fedakârlık alanını geleneksel kodların ötesine taşıyarak sosyo-kültürel yaşamın her alanını kapsayan daha geniş bir perspektiften değerlendirmişlerdir. Katılımcılar bu konuda şunları aktarmışlardır:

“Annelik insanın başına gelen en güzel şey. Fakat fedakârlık yapınca annelik zorlaşıyor. Örneğin yeri geliyor günde üç beş saat ancak uyuyabiliyorsun.” (E2)

“Senden öte bir şey o. Artık sen olmaktan çıkıyorsun, senden önce onlar oluyor. Başlı başına fedakârlık.” (G1)

“Annelik deyince ilk akla gelen bana göre “fedakârlık”. Bunu göze alabiliyorsanız anne olabilirsiniz. Aksi halde zor. Anne olunca yeri geliyor eşinizi ihmal ediyorsunuz, yeri geliyor kendi anne-babanızı, kardeşlerinizi, sevdiğiniz arkadaşları ihmal ediyorsunuz. Kendinize yemeği geçiştirirken onun yemeği için elinizden ne geliyorsa diğer harcamalarınızdan kısararak ona en iyisini yapmaya çalışıyorsunuz.” (C2)

Katılımcıların söylemine göre fedakârlık biçimleri değişse de geleneksel ve modern annelik tanımları içinde fedakârlık çocuk yetiştirmenin ön koşullarından biridir.

Annelik Statüdür: Birinci kuşakla ikinci kuşak arasındaki çok çarpıcı bir benzerlik de kadınların anneliği tanımlarken, anne olan kadının anne olmayan kadına göre daha ayrıcalıklı olduğu görüşünü savunmalarıdır. Görüşmelerde iki kuşaktan kadınlar, anneliği bir mevki ve statü olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlamalarda anne olan kadın ile anne olmayan kadın arasında yaratılmış bir mücadelenin izlerini bulmak mümkündür. Görüşmelerde katılımcılar anne olan kadının “daha kutsal, daha emektar, daha hoşgörülü ve şefkatli olduğunu vurgularken bu durumun kadına önemli bir değer yüklediğini, anne olmayan kadının ise ancak anne olursa bu değerleri daha iyi anlayabileceğini” dile getirmişlerdir. Anne olan iki kuşak kadınlardan bazıları “çocuk sahibi olmak istemeyen kadının çocuk sahibi olan kadına göre daha bencil, daha sorumsuz, kariyer peşinde ve keyfine düşkün biri olduğunu” ifade etmişlerdir:

“Annelikten daha güzel ve üstün bir şey olamaz. Annelik bir payedir. Anne olmamış bir kadın annelik duygusunu yaşamadıkça, çocuğun ne demek olduğunu anlamaz.” (B1)

“En zor, en büyük mevki de anneliktir. Herkes o şeye erişemez. Haberlerde izliyoruz çocuğunu doğurup çöpe atanlar, hiç tanımadıkları ailelere verenler var. Annelik başka bir şey, herkesin yapıp becerebildiği bir şey değil.” (G1)

“Bazı kadınlar vücudumda değişiklikler olacak, bozulacak diye kendilerini zora sokmuyorlar. Onlar ya bekar kalmayı düşünüyor ya da evlendikten sonra çocuk sahibi olmak istemiyorlar. Onların statüsü kariyerlerindeki başarı. Ama son yıllarda çocuk da yaparım kariyer de diyen kadın sayısı artmaya başladı. Ama bana göre bir kadın anne olduktan sonra birçok meziyet kazanıyor bence.” (G2)

Çalışma bulgularına göre anneliğin toplumsal bağlamda önemli bir statü olduğu görüşü her iki kuşaktan kadınlar tarafından dile getirilmiştir. Değişen aile ve sosyo-kültürel dinamiklere rağmen bu bakış açısının kuşaklararasıda değişmeden devam etmesi çarpıcı bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Annelik Kuşaktan Kuşağa Aktarılan Bir Bilgi Paylaşımıdır: Görüşmelerde iki kuşak kadınlar, anneliğin kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi ve tecrübe aktarımı olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle birinci kuşak kadınlara göre, annelik, “akrabalar ve yakın sosyal çevre arasında paylaşarak aktarılan, ailenin tecrübe sahibi kadınlarının bilgilerine dayanan geleneksel yöntemlere dayalı bir öğrenme sürecidir.” Fakat ikinci kuşak kadınlar, anneliği, “geleneksel metodların yanı sıra bilgi iletişim teknolojilerinden edinilen bir öğrenme süreci” olarak tanımlamışlardır. İkinci kuşak anneler ilk olarak anne, kayınvalide, teyze, hala gibi evin tecrübeli kadınlarına danışarak ve bu şekilde anne olmanın zorluklarını deneyim sahibi kişilerden öğrenerek aştıklarını ifade etmişlerdir. İkinci kuşak kadınlara göre, “annelik gibi çok yönlü bir süreçte sadece büyüklerin bilgisinin tek başına yeterli bir kaynak olamayacağı, çağın beraberinde getirdiği çocuk yetiştirme konusunda yeni bilgi ve teknolojik yöntemlerin varlığının da yadsımaması gerektiği” dile getirilmiştir. Bunun yanında geleneksel metodların yüzyıllardır kullanılageldiği ve bu anlamda dilden dile aktarılan bilgilerin de göz ardı edilmemesi gerektiği konusu iki kuşak kadınlar tarafından aktarılan önemli temalardır. Görüşmeciler bu konuda şunları dile getirmişlerdir:

“Anneliği büyüklerimden öğrendim. Benim zamanımda anne olduğumda böyle teknoloji yoktu. Kalabalık nüfustuk. Büyüklerden, anneden, anneanneden, babaanneden öğrendik çocuk yetiştirmeyi.” (C1)

“Annemizden, kayınvalidemizden, görümcemizden öğrendik çok şeyi. Annemiz bize anlatarak, göstererek pratik kazandırdı. Yeri geldi kendimiz el yordamıyla deneye yanıla öğrendik. Evlendiğimde siyah beyaz televizyon almıştık. Yani öyle bir dönemdeydik.” (B1)

“Çocuğum ilk doğduğu zaman, tutmasını, banyo yaptırmasını bilmiyorum. Korkuyorum yani bir şey olacak diye. Sağolsun annem her tür imdadıma yetişti ve bana bir çocuk nasıl tutulur, banyosu yaptırılır, gazı alınır öğretti. Annemden öğrendiğim çok şey var.” (H2)

Görüşmelerde dikkat çeken önemli bir nokta, annelik ile ilgili bilgi ağlarının gelişen iletişim teknolojileri ile geniş bir kitleye yayılmasına rağmen geleneksel kültürel kodların nesilden nesile aktarılmasının hâlâ güncelliğini koruduğudur. Görüşmelerde ikinci kuşak anneler, her ne kadar sosyal medya ve uzman görüşe başvurduklarını dile getirseler de annelerinden edindikleri yaşanmış tecrübeler onlara göre çocuk yetiştirme konusunda önemli bir bilgi kaynağıdır.

Annelik, En Önemli Sınavidir: Anne olmaya hazır olmak, anne olduktan sonra anneliğe ilişkin dayatılan beklenti ve sorumluluklarla başa çıkabilmek, anneliği mesleki ve sosyal yaşamı ile birlikte yönetebilmek kadınlar için farklı bir deneyim olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada özellikle ikinci kuşak kadınlar anneliğin, “yeni bir öğrenme süreci” olduğunun altını çizmişlerdir. Onlara göre kadın, anne olduktan sonra “sabır”, “merhamet”, “hoşgörü” ve “fedakârlık” gibi değerleri hayatına katmalıdır. Bu anlamda görüşmecilere göre “kadın için özveriyi temel alan bu değerler kadının çocuk yetiştirirken yaşadığı ‘annelik sınavı’dır.”

Araştırmaya katılan birinci kuşak kadınlar, annelik ile ilgili sınavlarını evliliklerini sürdürebilme mücadeleleri üzerinden de tanımlamışlardır. Bu konuda katılımcılardan C1 şunları aktarmıştır:

“Benim evliliğim ilk başlarda kötü gidiyordu. Biz görücü usulü evlendik. Eşimin annesi babası ile birlikte kalıyorduk. Evde bir sürü sorumluluk benim üstüme kalıyordu. Haliyle bu durum beni yorduğu ve gerdiği için kocama yansıtıyordum. Çocuk olduktan sonra bana daha iyi ve şefkatli davranmaya başladılar. O zaman anladım ki evliliğimdeki sınavı ben çocuk sahibi olarak geçtim.”

Araştırmaya katılan ikinci kuşak kadınlar ise annelik ile ilgili sınavlarını toplumun farklı mecralarında deneyimlediklerini ifade etmişlerdir. Onlara göre “günümüz toplumlarında bir kadın; eş, anne, iş ve sosyal hayatındaki rol ve sorumluluklar gibi geniş bir yelpazede ayakta kalma mücadelesi sergiliyorsa bu onun için en büyük sınavdır.” Ayrıca görüşmeciler, “bir kadın anne olmak istiyorsa ve özel alan ile kamusal alandaki şartları iyileştirilmiyorsa, anne olma tercihini ileri bir zamana ertelediğinde dışlayıcı söylemlerle karşılaşılıyorsa bu durum kadın açısından zorlu bir süreçtir” ifadeleri ile anneliğin bir kadın için en çetin sınav olduğunu dile getirmişlerdir. (D2, F2, I2).

Kadınların Annelik Pratikleri

Kuralcı ve Arkadaşça Annelik: İki kuşaktan kadınların kendi anneliklerini ne şekilde yorumladıklarına bakıldığında, kuşaklar arasında önemli bir fark olduğu görülmektedir. İkinci kuşak kadınlar anlatılarında anneliklerini çocuğa konulan kurallar üzerinden tanımlarken, birinci kuşak kadınlar anneliklerini daha arkadaşça ve rahat olunması gereken bir alan olarak tanımlamaktadırlar. Aile içi ilişkilerin geleneksel kültürel kodlarla örüldüğü birinci kuşak kadınların içinde yetiştikleri aile modeli, geleneksel aile modelidir. Anlatılarda dikkat çeken bir nokta geleneksel baskı unsurlarının çocuk yetiştirirken birinci kuşak kadınlar tarafından kullanılmadığıdır. Bu konuda birinci kuşak anneler deneyimlerini şu şekilde aktarmışlardır:

“Ben evlendiğimde küçüktüm. Çocuğum oldu. Birlikte büyüdük, birlikte öğrendik. O yüzden arkadaş gibi olduk hem kızımın hem de oğlumla. Bir fiske vurduğumu hatırlamam. Babası da öyle ceza vermek, dövmek gibi şeyler yapmadı. Ama saygıdan dolayı babadan biraz çekinirlerdi. Ona söyleyemediklerini bana söylerlerdi.” (H1)

“Ben çocuğumun dışarıda arkadaşlarıyla oynamasına, vakit geçirmesine karışmazdım. Sadece akşam yemeğinde hep birlikte sofrada olmayı öğrettim onlara.” (F1)

Görüşmelerde elde ettiğimiz bulgulara göre, birinci kuşak annelerin ikinci kuşak annelere göre çocuklarıyla arkadaşça ilişki kurmalarının önemli sebeplerinden biri, özellikle çalışmayan kadınların çocuklarıyla ev içinde birlikte daha fazla vakit geçirmeleri ve cep telefonu, tablet gibi dijitalerin o dönemlerde görece az olmasıdır. Bu konuda görüşmecilerden C1 şunları aktarmıştır.

“Bizim zamanımızda bu kadar teknolojik araç yoktu. Masallar anlatarak ya da geleneksel oyunlar oynayarak çocuklarla ilgilenirdik. Eş-dost, komşu ziyaretlerine götürür, orada çocuklarla oynamasını teşvik ederdik. Enerjilerini oralarda harcadıkları için şimdiki nesil gibi, hırçın, sabırsız değillerdi. Bu da anneliğimizi şimdikiyle baktığımda kolaylaştıran bir durumdu.”

Annenin çocukla kurduğu ilişki ağları günümüzde toplumsal dinamikler, sosyo-kültürel değişim süreci ve teknolojinin insan yaşamının her alanına sirayet etmesi ile yeniden şekillenmiştir. Dolayısıyla geleneksel aile bağlarının yavaş yavaş çözüldüğü ve kısmen modern aile yapılarına geçiş sürecinde anne-çocuk arasındaki ilişki biçimlerini belirleyen farklı dinamikler devreye girmiştir. Çocukların yetiştirilmesinde ve kişisel gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde tamamlanmasında ebeveynlerin belirli

kurallara uymaları gerektiği anlayışı medya, televizyon ve ebeveyn-çocuk ilişkisini anlatan kitaplarla sürekli hatırlatılmaktadır. Çocukların yemek saatinden, ne ile besleneceğine, uyku saatlerinden oyun saatlerine kadar her şey planlanmakta ve ebeveyn-çocuk ilişkisi disipline edilmiş kurallar etrafında şekillenmektedir. Özellikle çocuklarını kreş, gündüz bakımevi gibi kurumlara bırakan ailelerde bu durumla daha çok karşılaşmaktadır. Bu tür kurumlar, kendi koydukları disiplin ve “programlanmış çocuk bakımı” sürecine ailelerin evde devam etmelerini arzu etmektedirler.

Görüşme yaptığımız ikinci kuşak anneler çocuklarına neden kural koyduklarını şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

“Kuralcıyım. Çünkü çalışıyorum ve çocuğumla fazla zaman geçirme şansım yok. Eğer kendi haline bırakırsam ipin ucu kaçır. Uyku ve yemek saatlerine özellikle çok dikkat ediyorum. Kuralcı olmak belki iyi bir şey değil, ama hayat onu gerektiriyor. Ben çocuğumu başıboş yetiştiremem. Dışarıda hayat zor ve her şey kurallarla yaşanması gerektiğini bize öğretiyor. Ben de çocuklarıma öğretiyorum.” (I2)

“Biraz kuralcı bir anneyim. Mesela dersini saatinde çalışmasını, düzenli olmasını istiyorum. Arkadaşlarını tanımak istiyorum. Ortam artık çocuklar için tehlikelerle dolu. O yüzden anne-babalar kural koymak zorunda. Aksi halde çocukların yapacakları yanlışlar onların hayatlarına mal olabilir.” (F2)

“Çocuklarımı varlık ve yokluğu bilecek şekilde yetiştiriyorum ben. Mesela bir markete gittiklerinde her şeye atlamıyorlar. Onların eline küçük bir para veriyorum. Ellerindeki ile yetinmeyi öğretiyorum. Bu da hayatın bir kuralı bence. Çocuklarımıza kesenin ağzını sonuna kadar açarsak ilerde doyumsuz ve mutsuz bireyler olarak karşımıza çıkacaklar.” (J2)

Çalışmada çocuklarıyla kurallara bağlı olmaksızın daha serbest ve esnek ilişki kuran ikinci kuşak annelerin söylemlerine de rastlanmıştır:

“Çocuğumla arkadaşça bir diyalogum var. Hiç kuralım yoktur. Onlar bana kural koyuyor ben onlara değil. Ters yaşıyoruz yani. Belki de biz rahat bırakıp kural koymadığımız için çocuklar böyle tepemize çıktılar.” (D2)

“Çocuklarla daha çok arkadaş gibiyiz. Kızımın her şeyi konuşuruz mesela. Böylelikle güveni öğretmiş oluyorum.” (H2)

Bu çerçevede çalışmada gözlemlediğimiz önemli bir ayrıntı, ikinci kuşak annelerin büyük bir kısmı çalıştığı ve çocuklarıyla fazla vakit geçiremediği için kontrol mekanizmasının zayıflayacağına olan inançla çocuklarının kontrolünü belirli kural ve öğretilerle sağlamaya çalışmalarıdır. Bu nedenle çocukların toplumsal yaşama hazırlanması açısından disipline edilmiş kurallar silsilesi onlara göre çocuk yetiştirmede önemli ve gereklidir. Bununla birlikte ikinci kuşak annelere göre ebeveynlik, çocuk tarafından suistimal edilebilir bir alandır. Bu konuda görüşmecilerden birkaçı şunları aktarmıştır:

“Biz çalışan anneler, zamanımızın büyük çoğunluğu işte geçtiği için çocukları ihmal ettiğimiz konusunda kendimizi suçluyoruz. Bunu çocuklara hissettirdiğimiz zaman onlar bunu çok kolay kullanabiliyor. İsteklerini bu şekilde yerine getireceğimizi düşünüyorlar.” (E2)

“Çocuklar çok zeki ve biraz da kurnazlar. Anneden yüz bulamazsa babaya yöneliyor. Eğer ondan da yüz bulamazsa babaanne, dede. O yüzden çocukların tek bir yerde belirli kurallarla yetişmesi önemli.” (A2)

Anlatılarda ikinci kuşak annelere göre, çocuklarını yetiştirirken kural koymaları ve bu şekilde disiplinin sağlanması ileriki yaşlarda ortaya çıkabilecek sorunların da bertaraf edilmesi anlamına gelmektedir.

Yetersiz Annelik: Kadınların kendi anneliklerini algılayış biçimlerine bakıldığında, birinci kuşak kadınların kendilerini “yetersiz annelik” tanımlamasıyla ifade ettikleri gözlenmiştir. Araştırmaya katılan birinci kuşak annelerden 7’si meslek hayatına dahil olmadıkları için çocuklarını kendilerinin yetiştirdiklerini, ev içinde sürekli çocukları ile yakın temasta olduklarını ve o dönemin sosyal koşullarının mahalle içinde çocuk yetiştirmeye daha müsait olduğunu dile getirmişlerdir. Bu avantajlara rağmen birinci kuşak annelerden bazıları “yetersiz annelik” ifadesini kullanmışlardır. Bu ifadeyi kullanma gerekçeleri ise, dönemin şartlarına bağlı olarak aynı evde birkaç kuşak birlikte yaşamak zorunda kalmalarıdır. Örneğin, gelin-kayınvalidenin aynı evde yaşamak zorunda olduğu ailelerde ev işlerinin ağır mesaisi yüzünden anneler çocuklarını istedikleri gibi yetiştiremediklerini, eğitimleri konusunda çocuklarıyla birebir ilgilenemediklerini belirtmişlerdir. Çünkü birinci kuşak kadınlar ev işleri ile ilgilenirken küçük çocukların bakım hizmetlerini evin yaşlı kadınları üstlenmektedir. Dolayısıyla birinci kuşak kadınlarda çocuklarıyla yeteri kadar vakit geçirememiş olma düşüncesi onlarda suçluluk ve pişmanlık duygusunun beslenmesine neden olmuştur. Anne-baba ve çocukların ayrı evlerde yaşadığı ailelerde bu durumun gözlenmediği tespit edilmiştir. Çekirdek ailelerde anneler çocuklarıyla yakın ilişkiler geliştirebilmişlerdir. Denilebilir ki toplumsal koşullar, kültürel dinamikler, mekânsal yapılar gibi farklı bağlamlar kadınların annelik kimliğini şekillendiren temel belirleyenlerdir. Son yıllarda değişen sosyo-kültürel yapı, teknolojik ilerleme, kadınların ekonomik olarak güçleniyor olması ‘annelik’ kimliğinde ciddi dönüşümlere neden olmuştur.

Anneliğin kuşaklar arası değişimi kaçınılmaz olmakla birlikte birinci kuşakla aynı görüşü savunan ve kendini yetersiz olarak gören ikinci kuşak annelere de araştırma kapsamında rastlanmıştır. Görüşmelerde ikinci kuşak kadınlardan “yetersiz anne” olduğunu düşünen birkaç katılımcı bunun sebebini ekonomik güçlüklerden dolayı yoğun çalışma tempolarına bağlamışlardır.

“Meslek hayatı çalışan kadınların yaşamının çok önemli bir kısmını kaplıyor. Bu sebeple çocuklarımıza çok fazla zaman ayıramıyoruz. Gündüz çocuklarımızı kreşe bırakıp akşamın bir saati alıyoruz. Çocuklar bütün enerjilerini orada harcadıkları için eve geldiklerinde yorgun, huysuz oluyorlar. Biz de işten geldikten sonra yorgun ve gergin oluyoruz. Yemek telaşı, sofraya kur, kaldırı derken çocuk uyuyor. Bir bakmışız ki günler bu şekilde hızla akıp gitmiş. Keşke çocuğumun gelişmesine daha çok katkıda bulunsaydım.” (F2)

“Çok yoğun bir çalışma tempom var. Dışarı işlerine de genelde ben koşuşturuyorum. Sağ olsun eşim bütün sorumlulukları bana vermiş durumda. O yüzden çocuğumla çok kaliteli bir zaman geçiremiyorum maalesef. Sabahları işe giderken arkamdan çok ağlıyor. Eve geldiğim zamanda tekrar giderim diye sürekli peşimde. Bütün bunlara şahit olmak çok zor. Çocuğuma yetemediğim için kendimi suçluyorum. Anneliği başaramamışım gibi bir his doğuyor. Çocuğumu üzüyorum her şeyden önce.” (I2)

Görüştüğümüz ikinci kuşak anneler, kentleşme ve sanayileşmeyle birlikte daha yoğun bir çalışma temposu içinde ev ve iş arasında ciddi bir mesai yaptıklarını dile getirmişlerdir. Bu süreçte çocuklarını ihmal ettiklerini düşünen ikinci kuşak kadınlar, anneliklerine ilişkin öz eleştiri yapmaktadırlar. Kendilerine dışarıdan bir gözle bakan ve annelik rollerine ilişkin sorgulayıcı bir üslup geliştiren ikinci kuşak annelerden bir kısmı “yetersizlik” duygusunu zaman zaman yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Çok Yönlü Bir Meslek Olarak Annelik: Annelik bireysel alanı aşarak toplumsal ve kültürel alana uzanan tecrübe, bilgi ve duyguların bileşkesinden oluşan, yaşam boyu süren sorumlulukları içinde barındıran bir olgu olarak değerlendirilebilir. Çocuklar doğduğu andan itibaren onları yaşamın zorluklarıyla tanıştıran ve onları bu zorlu yolculuğa hazırlayan, rol modeli olarak bir öğretici alanı

oluşturan annelik kadın açısından kritik bir öneme sahiptir. Çoğunlukla ebeveynlerin çocuk yetiştirme pratiklerine baktığımızda kadınların daha fazla sorumluluk üstlendiğini gözlemliyoruz. Bu nedenle anneler çocuğun fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden gelişmesinde önemli görevler üstlenmektedirler.

Türk toplum yapısına baktığımızda aile içinde çocuğun doğumundan yetişkinliğine kadar geçen süre içinde anne önemli görevler üstlenmektedir. Coward, ‘Annelik, kadınların nasıl olmaları ve neyi başarmaları gerektiğine ilişkin reçetelerin en katı olanıdır’ derken anneliğin kadın olmanın en zor halkalarından biri olduğunu ifade eder³⁶. Bu da anneliğin doğal ve içgüdüsel değil, toplumsal olarak inşa edilmiş ve çeşitli değerler atfedilmiş bir rol olduğunu anlatmaktadır. Dolayısıyla anneliğin toplumsal inşasını, tarihte anneliğe yüklenen farklı değerler ve bunun doğurduğu farklı annelik algıları sayesinde görmemiz mümkündür³⁷.

Annelik günümüz toplumlarında tecrübelerin ve geçmiş kuşakların aktarımıyla edinilen bilginin ötesine taşınmış, çocuğun gelişiminde kadın ve erkeğin geniş bir bilgi ve donanıma sahip olması gerekliliği daha çok tartışılmaya başlanmıştır.

Çocukların toplumsal yaşama hazırlanmasında, sosyal rol ve normları öğrenerek pratiğe dönüştürme noktasında kadınlar kilit görevler üstlenmektedirler. Bu nedenle anneliğin formasyon gerektiren bir meslek gibi algılanması ve değerlendirilmesi gerekir. Bu çerçevede özellikle ikinci kuşak kadınların günümüz bilgi-iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlardan yararlanarak bu formasyona sahip olmaları birinci kuşak kadınlara göre daha kolaydır. Görüşme yapılan ikinci kuşak kadınlar, çocuğun büyüme sürecinde karşılaştığı problemlere ilişkin pratik çözümler geliştirme, çocuğu rahatsızlandığında ilk müdahaleyi yapma, çocuğun eğitimi ile ilgili konularda karar verme, arkadaşlık ilişkileri ve sosyal diyaloglarında rehberlik etme noktasında bilgi iletişim teknolojilerini sıklıkla kullandıklarını dile getirmişlerdir. Görüşmeye katılan ikinci kuşak kadınlar, anneliğin farklı alanlardan (psikoloji, eğitim, kültür, biyoloji, tıp vb.) beslenmesi gereken bir süreç olduğunun altını çizmişlerdir. Bütün bu söylenenler ışığında görüşme yaptığımız kadınların anlatıları şu yöndedir:

“Kadınların işte ayrı bir mesailerini var ve işveren kadından iş yerinde tam verimlilik istiyor. Aynı şekilde evde yemek yapmak, çocuk büyütme, ona eğitim verebilmek için de bizim bir şeyler bilmemiz gerekiyor. Eve gidince ikinci görevimiz başlıyor ve bana göre asıl zor olan burası.” (D2)

“Annelik çok alandan bilgi gerektiriyor. Yeri geliyor hemşire oluyorum, yeri geliyor öğretmen, yeri geliyor psikolog, yeri geliyor beslenme uzmanı. İnternette sürekli çocukların gelişimi ile ilgili haberleri okuyorum. Anne olmak çocuk doğurmanın ötesinde çok fazla bilgi ve hazırlık gerektiriyor bana göre. Anne adaylarına annelik okulları açılmalı.” (G2)

Endüstri ve enformasyon çağında yetişmiş insan gücüne daha fazla ihtiyaç duyulması, toplumsal ve kültürel yaşamın değişen dinamiklerine uyum sağlama süreci, kişisel gelişimin önem kazanması gibi süreçler özellikle görüşme yaptığımız ikinci kuşak annelerin çocuk yetiştirme pratiklerine daha çok yansımaktadır. Bu noktada çalışma kapsamında ikinci kuşak anneler, çocuk yetiştirmenin “uzmanlık” gerektiren bir alan olduğunu vurgulamışlardır.

³⁶ Coward’dan aktaran Türkdöğen 2013, 38.

³⁷ Barutçu 2014, 45.

Annelerin Gözünden Çocuğa Yüklenen Anlamlar

Çocuk Sevgidir: İki kuşaktan annelerin ifadelerinde en net görünen ortak özellik, çocuğa karşı duyulan sevgi, şefkat ve ilgidir. Görüşmecilerin anlatılarına göre, “çocuk anne karnındayken kadın çocukla duygusal bağ kurmakta, onu sevgi ve şefkatle beslemektedir.”

“Çocuk demek hayat demek. Yani hayatın kendisi. Sadece sevgi, ama karşılıksız sevgi. Eşinizle, ailenizle sevginiz karşılık bekleyerek olabilir. Ama çocuğunuza duyduğunuz sevgi beklentisizdir. Sevgi biz kadınların en büyük açlığı. Ama çocuklarımıza duyduğumuz sevgi hiçbir şeyle ölçülmez.” (E1)

“Senin parçan. Baba tamam ama anne başka bir şey. Bana göre, anne ile bebek arasında göbek bağı varken, babayla çocuk arasında sadece kan bağı var. Onun tırnağına zarar gelse baba üzülür ama sen babadan daha çok üzülürsün, daha çok için yanar. O çocuğu doğururken, büyütürken en büyük acı ve zorluğu biz kadınlar çekiyoruz.” (G2)

“Bir söz var; ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar. Anne ve çocukla kurulan sevginin en güçlü tanığı bu sözler bana göre. Anne ile çocuk arasındaki sevgi bağı tarif edilerek açıklanmaz. Onu kadın kendi dünyasında yaşar.” (B2)

Çocuk Beklentidir: Zaman zaman çocuklar ebeveynlerin bir yansıtma alanı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Çocuğa ebeveynleri tarafından birtakım roller verilir ve çocukların bu rol ve sorumluluklara uymaları beklenir. Bu beklentinin altında anne-babanın idealize ettiği bir kimlik tanımlaması olabilir. Özellikle çocuğun ilerideki hedeflerini ebeveynleri belirlemek ister ve bu hedefler çoğunlukla ebeveynlerin ulaşamadıkları meslek, toplumsal statü ya da prestij odaklı hedeflerden oluşmaktadır. Bu daha çok anne ve babanın çocuğa verdiği görev ve sorumlulukların içinde kendine yer bulur. Bu durum çocuklar üzerinde zaman zaman baskı oluşturduğundan ebeveynler sağlıklı bireyler yetiştireceğiz diye farkında olmadan bireysellikleri elinden alınmış nesillerin çoğalmasına zemin hazırlayabilirler. Günümüz koşullarını düşündüğümüzde iki kuşaktan kadınların ortak söylemleri, çocuklarını eğitim, meslek ve kariyer açısından iyi yerlerde görmek istemeleri yönündedir.

Kuşaklar arasında çocuktan beklentiler konusunda temel farklılıkların olduğu gözlenmiştir. Birinci kuşak kadınlar, geçmiş zamanlarda çocuk yetiştirirken çocuklarının eğitimine önem verdiklerini söyleseler de satır aralarında “asgari düzeyde eğitimlerini tamamlayarak mutlu bir evlilik yapmaları ve çok gecikmeden çocuk sahibi olmaları, mümkünse evlenecekleri kişinin varlıklı olması” şeklinde ifade edilmiştir. Bir de kız-erkek çocuk fark etmeksizin “kendi ayakları üzerinde durabilecek bir gelire sahip olmaları ve yaşlılıklarında hayırlı birer evlat olmaları” yönünde beklentiler birinci kuşak annelerin dile getirdikleri konulardır. Görüşme yaptığımız ikinci kuşak anneler ise, çağın gereklerine uygun tam donanımlı bireyler olmalarını çocuklarından beklemektedirler. Bu çerçevede ikinci kuşak anneler, çocuklarından “kendi ayakları üzerinde duran, iyi eğitim almış, meslek sahibi olmuş ve iyi bir meslek sahibi kişiyle evlenerek hayatlarını rahat bir biçimde yaşamalarını” beklemektedirler.

Araştırmada birinci kuşak anneler için çocuklarının iyi eğitilmiş olması önemlidir, ikinci kuşak anneler için ise, eğitim ve meslek, çocukların “bu dünyayla başa çıkma ve zorluklara göğüs germe mücadelesinin” temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte ikinci kuşaktan anneler çocuklarının girişimci, aktif, rekabetçi olmaları gerektiğini görüşmelerde dile getirmişlerdir. Bu çerçevede çocukla ilgili beklentilerin kuşaklar arasında hangi açılardan farklılaştığı şu ifadelerle dile getirilmiştir.

“Benim için ilk olarak sağlık. Sağlık derken hem beden hem ruh sağlığı. Şu mesleği olsun bu mesleği olsun diye çocuklarımı hiç baskılamadım. Önceliğim onların mutlu olması. Ben çocuğumu yetiştirirken hep şöyle düşündüm. Diş hekimi olup mutsuz olacağına terzi olsun mutlu olsun daha iyi.” (H1)

“İyi birisi olsun, ahlaklı ve terbiyeli iyi bir insan olsun, hayırlı bir evlat olsun yeter.” (C1)

“Allah’a şükür kendilerini kurtardılar. Oğlum açıktan okuyor, okumasını çok istiyordum en azından açıktan da olsa okuyor, çalışıyor. Kızım bitirdi. İstedğim şeye ulaştım. İnşallah Rabbim hayırlı bir izdivaç nasip eder bundan sonra.” (G1)

“Ben her şeyden önce bilgili, kültürlü, duruşu güzel bir hayatı olsun isterim. Kariyeri yüksek olsun, iyi kazansın isterim. Tabi ki dünya gözüyle görebileceğim iyi işi ve parası olan bir eşi de olsun isterim. Ben kızımın bir dediğini iki etmedim. Evlendiği adam da onu iyi yaşatacak bir gelire sahip olsun isterim.” (A2)

“Kendi ayakları üzerinde duracak ve kimseye muhtaç olmayacak bir yaşamı olsun isterim. Anne-babasını, bizim onun için yaptıklarımızı da bilmesini isterim.” (G2)

“Her şeyden önce iyi bir mesleği ve geliri olsun isterim. Rekabetçi ve girişken biri olmasını da çok isterim. Pasif ve geriden hayati takip eden biri olmasını asla istemem.” (I2)

Denilebilir ki görüşme yaptığımız birinci kuşak kadınlar çocuklarından beklentilerini daha açık, yalın bir biçimde ifade ederken, ikinci kuşak kadınlar çocuklarına üstü kapalı bir şekilde beklentilerini alt mesajlarla vermektedirler.

Çocuk, Çalışma ve Sosyal Hayatından Feragat Etmektir: Görüşmelerde iki kuşaktan kadınlar için çocuk sahibi olmak “bir kadının yaşayacağı en güzel ve en özel bir duygu” olarak tanımlanırken; “çalışma ve sosyal hayattan kopmak, mesleki kariyerini yarım bırakmak ya da istenilen noktaya getirememek” olarak da görülmektedir. Katılımcılar ifadelerinde özellikle çocuğun ilk doğduğu dönemde kültürel etkinliklerden ve sosyal ilişki ağlarından uzak kaldıklarını, kendilerini arkadaş ve akraba çevresinden yalıtılmış hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle sorumlulukların görece daha az olduğu, çocuk doğmadan önceki yaşamlarına zaman zaman özlem duyduklarını, bu yüzden çevrelerindeki yakınlarından anlayış ve destek beklemediklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca iki kuşak annelere göre, erkek baba olduktan sonra anne kadar sorumluluk alması gerekir. Anne, özellikle çocuğun ilk yıllarında kritik öneme sahiptir ve en büyük sorumluluk kadınlardır. Çocuk dünyaya geldikten sonra mesleği bırakan taraf genelde kadın olmaktadır. İki kuşaktan görüşülen kadınlar arasında mesleki eğitimi olmasına rağmen neden çalışmadıkları sorulduğunda “bakıcılara ya da aile büyüklerine bırakmak yerine anne-baba yanında yetişen çocukların kendileri ve çevresiyle daha barışık olduğu ve ev içi her tür konforun sağlandığı bir ortamda yetişen çocukların daha huzurlu ve sorunsuz olduğu” cevabını vermişlerdir. Görüşme yaptığımız birinci kuşak kadınların birkaçı erken emekliliğe ayrıldıklarını ifade ederken bunun nedeni olarak “çocuğumu kendim yetiştirmek istedim”, “etüt merkezlerinde bir sürü çocuğun içinde sevgisiz, ilgisiz yetişmesini istemedim” ifadelerini kullanmışlardır. Fakat bu durum kadınların anlatılarında şöyle bir öz-eleştiriye de gündeme taşımıştır. Onlara göre “kadınların, çocukları ve eşleri için gösterdikleri özverinin bir müddet sonra göreve dönüştüğü, kadının ekonomik ve sosyal açıdan daha geri planda kaldığı bir gerçektir.” Bu konuda görüşmeciler şunları aktarmışlardır:

“Büyük oğlumu yetiştirirken ücretsiz izin aldım. Evimde tamamen her şeyden soyutlandım. Hiç dışarıya, çarşıya, gezmeye çıkmam olmadı. İlk bir yılım tamamen çocukla geçti. Çocuk olmadan önce gezmelerimiz vardı, arkadaş toplantılarımız vardı, onlar bitti. Eşimle bir yerlere giderdik o bitti. Bir yıl sonra tatilim bitti. Bir de baktım ki kendi hayatımı hep ertelemişim.” (E1)

“Oğlum üniversiteyi kazanıp başka bir şehre gideceği zaman yanına gidip ona yardımcı olabilmek için erken emekli oldum. Ama özel hayatım ve sosyal hayatımdan bu şekilde uzaklaşmış oldum.” (H1)

İki kuşaktan kadınlar için çocuk demek, “ağır sorumluluk”, “yoğun emek”, “bireysel zevklerinden feragat etmek” demektir. Bu durum görüşmeye katılan kadınlara göre, “kendi hayatlarının denetimini yitirmeleri ve sosyal çevredeki varoluşlarının istemsiz bir şekilde sonlandırılması” anlamına gelmektedir.

“Anneysen istediklerini yapamıyorsun. Anneysen sıcak çay içemiyorsun mesela. Arkadaşlarıyla oturup uzun uzun sohbet edemiyorsun mesela. Akrabalarıyla istediğin zaman istediğin faaliyetleri gerçekleştiremiyorsun. Tatile gittiğinde dilediğin gibi eğlenip denize giremiyorsun mesela. Tamamen öncelik çocukta oluyor. Tamamen onun huzurlu ve mutlu olması için şartları oluşturman gerekiyor.” (I2)

Çocuğun bakımı konusunda birinci kuşak anneler geleneksel ilişki örüntülerinden destek alırken (kayınvalide, elti, görümce, akraba, komşu gibi yakın sosyal ilişkiler) ikinci kuşak anneler için bu durum özellikle kent yaşamında biraz daha güçtür. Çünkü kentte çalışan kadın açısından çocuk bakımı konusunda güvenli bakım merkezlerine ulaşılabilirliğin maddi külfet getirmesi, eve gelen bakıcıların ise güvenilir olup olmaması ikinci kuşak anneler açısından önemli sorunlardır. Bu sorunlara çocuğuyla uzun ve kaliteli vakit geçirememenin yarattığı vicdani sorumluluk da eklenince kadınlar açısından içinden çıkılmaz bir hal alabilmektedir.

Çocuk, Bir Kadın İçin Sosyal Hayatta “Varım” Diyebilmektir: Karaman ve Doğan³⁸ yapmış oldukları çalışmada, kadının çocuk doğurmasının ve toplumda annelik kimliği ile var olmasının asırlardır tasvip edilip süregeldiğini ve herkesçe kabul edilen bir yaşam pratiği haline dönüştüğünü vurgularlar. Kadının çocuk doğurması gerekliliği toplumda “otoriter bir bilgi” haline gelmekte, kadın yalnızca annelik kimliği ile sosyal olarak tasvip edilmektedir. Karaman ve Doğan, yapmış oldukları görüşmelerde kadınlara yönelttikleri “Anne olmayı tercih etmeseydiniz (çocukları sevmemek, sorumluluk altına girmemek, anneliğe hazır hissetmemek) toplum tarafından eleştiriye maruz kalır mıydınız?” sorusuna annelerden şu şekilde cevaplar almışlardır. “Annelik bizim toplumda bir tercih değil, herkesin yaşaması gereken bir zorunluluk”, “Anne bile olamamışsın, kadın mısın sen!” “Dünyanın en güzel duygusundan mahrumsun bir kere, eksiksin” derlerdi.” Anne olmak toplumda kadının benliğinin sunumu için önemli bir araçtır. Toplum, anne olan kadını artık “eksiksiz” bir şekilde görevlerini yerine getirmiş saymaktadır.

Görüldüğü üzere, annelik kimliğinin en temel işlevi, annelik içgüdü müti üzerinden tüm kadınların anne olmayı istediği ve eninde sonunda anne olacağı algısını yaratmasıdır. Bu algının kabulü için anneliği “kutsal” ilan eder ve bu “görevin” içselleştirilmesi için uğraşır. Kadınlık bir kez annelik üzerinden tarif edildiğinde, çocuk istemeyen bir kadının “kadınlığından” şüphelenilmesi doğal hale gelir. Bu denklem, böyle konuları aştığını düşünen kadınlar arasında bile, dile getirilmeden de olsa işleyebilir³⁹.

Özellikle geleneksel örüntülerin baskın olduğu toplumsal yapılarda evli bir kadının çocuk sahibi olması ve annelik kimliği üzerinden benliğini inşa etmesi onun farklı sosyal gruplara katılımını görece kolaylaştıran bir durum olarak görülebilir. Yapmış olduğumuz bu çalışmada özellikle ikinci kuşak anneler bu tür bir söylemi, yaşadıkları deneyimler üzerinden şöyle aktarmışlardır:

“Ben bankacılık sektöründe çalışıyorum. Mesleki ilişkilerime baktığımda bana göre, evli ve anne olmuş kadınlar sanki sosyal ortamlarda daha kolay kabul görüyor.” (I2)

³⁸ Karaman ve Doğan 2018, 1483-1484.

³⁹ Sever 2015, 73.

Anne olmanın kendilerine imkân ve fırsatlar yarattığını iddia eden görüşmecilerden ikinci kuşak anneler, “çocuklu kadınların iş hayatında daha öncelikli görüldüğünün” altını çizmişlerdir. Bu konuda katılımcılardan D2 şunları aktarmıştır:

“Öğretmen olmadan önce çalıştığım kurumda henüz anne olmadığım evliliğimin ilk yıllarında, anne olmuş kadınlara yıllık izin ve gün içinde erken çıkma konusunda daha esnek davranırlardı. Haftada bir gün nöbetimiz olurdu. O da çoğunlukla bekar ya da çocuksuz kadınlara yazılırdı.”

Görüşmelerden de anlaşıldığı üzere, geleneksel annelik anlayışı kadının öncelikli görevinin anne olması gerektiğine vurgu yapar. Bu görevin kültürel anlam kodlarıyla kadınlara aile içinde sosyalleşme süreciyle aktarılması bir müddet sonra kadınlar tarafından içselleştirilen ve sürdürülen davranış kalıplarına dönüşür. Tarihsel süreç içinde modern toplumsal yapılar her ne kadar dönüşüme uğrasa da kadınların sosyalleşme mecralarında (gün toplantıları, düğün, aile ziyaretleri vb.) annelik her zaman yüceltilen bir değer olarak varlığını hissettirmektedir.

Annelik Pratiklerinin Beslendiği Kanallar

Anne ile Dayanışma: Görüştüğümüz birinci ve ikinci kuşak kadınlar (anne ve kızları) zaman zaman ufak tefek anlaşmazlıklar yaşasalar da duygusal etkileşimleri ve dayanışmalarının çok güçlü olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle ikinci kuşak kadınlar, çocuk yetiştirme konusunda “anneleriyle aralarındaki dayanışmanın kendilerini destekleyen bir durum olduğunu ve bu dayanışma sayesinde üzerlerindeki iş yükünün hafiflediğini ve annelik konusunda çok şey öğrendiklerini” belirtmişlerdir.

“Çocuk doğduktan sonra annemle irtibatımız daha yoğun oldu. Özellikle sıkıştığım zaman annemi arardım, sorardım, konuşurdum. O da beni bilgilendirirdi. Kendimi yalnız hissettiğim zaman da hemen yardıma koşardı.” (B1)

“Annem ilk doğum anımdan kızım bir yaşına gelene kadar sürekli benimle ilgilendi. Anneler bence her şeyden önce büyük bir moral kaynağı ve tecrübe kütüğü. O süreçte hep yanımdaydı. Geceleri bazen o kalkıyordu, beni dinlendiriyordu.” (F2)

Görüşmelerde dile getirilen en önemli husus, ikinci kuşak kadınlar için annelerinden çocuk bakımı konusunda alacağı her tür yardımın kentsel mekânda güven açısından oldukça rahatlatıcı bir unsur olduğu yönündedir.

Eş ile Sorumluluk Paylaşımı: Görüşmelerde eşleriyle çocuk bakımı konusundaki sorumluluk paylaşımı sorusuna iki kuşağın verdiği yanıtlarda önemli farklar olduğu göze çarpmıştır. Birinci kuşak kadınların anlatılarına göre, çocuk bakımı, evin düzenlenmesi ve temizlenmesi anneler tarafından, evin geçimi ve maddi konular babalar tarafından üstlenilir ve cinsiyetçi bir iş bölümü söz konusudur. Birinci kuşak kadınlar eşinin kendisine yardımcı olmasını istemekle birlikte temelde bu işlerin birincil olarak kendi sorumluluklarında olduğuna ilişkin kültürel kodlarla yetişmişlerdir. İkinci kuşak kadınların ifadelerine bakıldığında ise, günümüzde iş ve ev hayatını birlikte sağlıklı sürdürebilmek için eşler arasında yardımlaşma ve dayanışma çok gerekli bir hal almıştır. O yüzden ikinci kuşak kadınlar sadece çocuk bakımında değil, her konuda eşleriyle yardımlaşmaya gayret ettiklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle ev işlerine, çocuk bakımına dair sorumluluklar ikinci kuşak kadınlarda belirgin bir azalma gösterirken bunun nedenini eşleriyle sorumluluk paylaşımı olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşmeciler şunları aktarmışlardır:

“Asla çocuk bakarken bana yardım etmezdi. Kendisi çalışıyordu biz evdeydik. Ailemde de ben böyle gördüm. Erkeklerin çocukların altını değiştirip yemeğini yedirdiği benim çevremde hiç görmediğim bir şeydi. Bu kadınların işiydi yani.” (B1)

“Çocuğun eğitiminden, oyunlarından, yemesinden, içmesinden, her şeyinden ikimizin de eşit sorumluk sahibi olduğumuzu çocuk sahibi olmadan önce konuşuyorduk. Nitekim öyle de oldu.” (I2)

Denilebilir ki geleneksel anlam kodlarının hâkim olduğu sosyo-kültürel yapılarda hane içindeki sorumluluklar kadının “birincil görevi” olarak görülmektedir. Görüşmelerde birinci kuşak kadınlar, geleneksel annelik algısının hâkim olduğu sosyalizasyon süreciyle yetiştikleri için çocuk bakımının kadının görevi olduğu söylemini yeniden üretmektedirler. Fakat modernleşme, sanayileşme, kentleşme ve uzmanlaşmanın günümüz toplumlarında aile içi ilişkileri yeniden tanımlaması ikinci kuşak annelerin kadınların geleneksel rollerini de dönüştürmüştür. Görüşmelerde ikinci kuşak annelerin anlatılarına baktığımızda, çocuk bakımı ve ev işlerinde erkek de kadınla iş birliği yapmaktadır.

Sosyal Medya Kullanımı: Anneliğe ilişkin söylemlerin yeniden üretiminde medya ve özellikle de sosyal medya mecraları önemli bir alanı oluşturmaktadır. Teknolojik ilerlemeler, internet ağlarına erişimin hızlanması ve farklı kullanım olanakları sunması toplumun her kesimini olduğu gibi kadınların annelik ile ilgili tecrübelerini de etkilemiştir. Anlık paylaşım olanağı sunan söz konusu mecralar kadınların hızlı bir şekilde çözüm odaklı stratejiler geliştirmelerine de yardımcı olmaktadır. Bir anlamda birbirini tanımayan birçok kadının annelik ortak kimliği altında aynı platformda toplanmaları kadınların kendilerini ifade etmelerini de kolaylaştırmıştır.

Sosyal medyanın giderek yaygın bir şekilde kullanılıyor olması, anne-çocuk gelişimi ile ilgili uzman kişilerin görüşlerinin toplandığı bilimsel metinlerin niceliksel ve niteliksel olarak artış göstermesi özellikle ikinci kuşak kadınların annelik tecrübelerine önemli katkı sunan veri tabanlarıdır. Bu konuda görüşmecilerce şunlar aktarılmıştır:

“Büyüklerin tecrübeleri hiçbir zaman yadsınamaz. Ama zamanın koşullarına baktığımızda büyüklerin tecrübeleri çoğu zaman çocuk yetiştirirken eksik kalıyor. Şimdi artık teknoloji gelişti. Sosyal medyanın kullanımı arttı. Televizyon programlarında annelik ve çocuk yetiştirme ile ilgili uzman kişiler var. Annelik ve çocuk ile ilgili soru-cevap siteleri var. Gün oluyor ki anneme gerek kalmadan bu kanallarla çok şeyi öğrendiğim oluyor.” (F2)

Annelerinin bilgi ve tecrübelerinden yararlanan ikinci kuşak kadınlar zaman zaman çocuğunu yetiştirirken eksik kalan bilgi kaynaklarını sosyal medyada uzman kişilerin bilgilerine başvurarak elde etme yolunu seçmişlerdir.

“Bana göre sosyal medyada özellikle doğum doktorlarının ya da çocuk psikologlarının açtığı hesaplar çok kıymetli. Orada kafamdaki birçok sorunun cevabını bulabiliyorum. O yüzden teknoloji hayatımızı kolaylaştırdı.” (D2)

Günümüzde sosyal medyayı kullanan anneler, benzer tecrübeyi yaşayan diğer kadınların görüşlerine de başvurmaktadır. Dolayısıyla birinci kuşak annelerin çocuk yetiştirme konusunda bilgi aktarımı yaptıkları geleneksel sosyal çevre günümüzde dijital ortama taşınmıştır denilebilir.

Araştırma kapsamında sosyal medya mecralarında anneliğin “görsel bir şölene” dönüştüğünü iddia eden katılımcılara da rastlanmıştır. Çocuklarıyla yaşadıkları her dakikayı fotoğraf ve videolarla paylaşan annelere eleştirel bir tutum geliştiren kadın katılımcılar bu konuyu şu şekilde değerlendirmişlerdir:

“Aslında sosyal medya bana göre kadınların çekingenliğini ortadan kaldırdı. Bizim zamanımızda anne olduğumuzu öğrenirdik, ama söylemeye çekinirdik. Kırk kez düşünürdük, utana sıkıla söylerdik. Sanki ayıp bir şey gibi. Ama şimdi öyle mi? Gençler, annelik testinin pozitif çıktığını şenlik havası içinde veriyor.” (E1)

“Annelik sosyal medyada biraz gösterişe döndü. Birbirine nispet yapma gibi. Ben çocuğuma sunu alıyorum, sen alamıyorsun gibi. Çocuklarını mutlu etmekten ziyade başkalarına gösterişe çevrildi annelik.” (H1)

Popüler kültür ürünlerinden biri olan sosyal medya, “ideal annelik” tanımını görsel metin ve söylemlerle anne adayına ya da anne olmuş kadınlara iletirken kadınlar arasında bir dayanışma ağı oluşturmayı da hedeflemektedir. Böylelikle aynı soru ve sorunları paylaşan kadınları dijital ortamda bir araya getirerek anneliğe dair söylemleri de popülerleştirmektedir. Geleneksel sosyal bağların günümüzde zayıfladığı varsayımından yola çıktığımızda sosyal medya, anne olan kadınlar için belki de sosyalleşme mecrasına dönüşmüştür.

Sonuç

Günümüzde kadın kimliğinin tanımlanmasında “çocuk sahibi” olmak önemli bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bu sürece çok yakından tanıklık eden kadınların bir kısmı için -görüşmelerde de dile getirildiği gibi- “toplumda var olabilme ve evliliğinde başarılı olmanın” önemli yollarından biri anne olmaktır. Bir kısım kadın ise kariyerinde ve toplumsal ilişkilerinde tanınır ve bilinir olma yolunun evlilik ve çocuktan vazgeçmek olduğuna ilişkin kanaat geliştirebilir. Aslında bu iki farklı bakış açısı evliliği tercih edip çocuk doğurma ile çocuksuz olup kariyerini ilerletme noktasında toplumda anneliğe ilişkin iki farklı kadın söylemini gündeme taşır. Hatta bu durum zaman zaman kadınlar arasında bir güç yarışına da dönüşebilmektedir. Şöyle ki çocuk sahibi olan kadınların toplumda daha fazla itibar gördüğüne inanan kadınlar ve bu kadınların bir kısmının çocuk doğduktan sonra mesleğini icra etmemeleri onları, “fedakâr, kutsal ve ideal kadın/anne tanımlamasına” taşıyabilmektedir. Böyle bir kadın tanımlaması annelik üzerinden inşa edilen gücü de simgelemektedir. Buna karşılık günümüz toplumlarında mesleğin getirmiş olduğu yoğun iş temposundan dolayı evliliği ve çocuğu ertelemiş kadınların “eğitimli ve iyi bir meslek grubunda kariyer yapmayı” tercih etme durumlarıyla da sık karşılaşılmaktadır. Görüşme yaptığımız kadınlardan birkaçı ise evlenip çocuk sahibi olamamayı “özel yaşamında sınıfta kalma ve bir başarısızlık” olarak ifade etmişlerdir. Bu durum onların anlatılarında, “evli ve çocuklu kadınlara göre toplumda bir adım geri koşanda kalma” olarak değerlendirilmektedir.

Görüşme bulgularına baktığımızda birinci ve ikinci kuşak kadınlar tarafından toplumsal değer ve normlar çerçevesinde anne olmaya yüklenen anlam “anneliği yücelten” söylemler etrafında şekillenmektedir.

Araştırma kapsamında ikinci kuşak kadınlar, annelerine nazaran “modern annelik” söylemi çerçevesinde çocuk yetiştirme konusunda güncel bilgi-iletişim teknolojilerini daha fazla takip ettiklerini aktarmışlardır. İkinci kuşak annelerin anlatılarında bilimsel bilginin çocuk yetiştirirken önemli olduğu görüşü sık sık vurgulanmaktadır. Bunun için kitaplardan, doktorların sosyal medyadaki paylaşımlarından ve televizyonda kadın programlarında çocuk bakımı ve beslenmesi ile ilgili uyarılardan çokça yararlandıklarını dile getirmişlerdir. Birinci kuşak anneler ise, annelik ile ilgili bilgi kodlarını büyüklerinden dinleyerek ya da deneme-yanılma yoluyla edinerek gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Hatta ilk çocuklarını yetiştirirken çok hata yaptıklarını ama tecrübe sahibi oldukları için ikinci ve diğer çocuklarda aynı hataları yapmadıklarını belirtmişlerdir. Onlara göre ilk çocuk anne-baba için bir öğrenme sürecidir.

Çalışma kapsamında birinci kuşak annelerin anlatılarında çocuk yetiştirme konusundaki zorluğun derecesi ikinci kuşak annelere göre daha hafif seyretmektedir. Çünkü birinci kuşak annelere göre kendi dönemlerinde anne ve çocukları doyumsuz yapan bu kadar çok teknolojik ve ekonomik imkân yoktu. Görüşmelerde de ifade edildiği gibi, geleneksel toplumlarda daha mütevazı bir yaşam olduğu için çocukları yetiştirme noktasında kadınlar arasında daha kanaatkâr bir tavır vardı. Özellikle bilgi-teknoloji

kaynaklarının bu kadar gelişmediği dönemlerde anneler çocuklarını yetiştirirken “çocuklarını bir yarış nesnesi” olarak görmüyorlardı. Görüşmelerde ikinci kuşak anneler “çocuklarını kurslara, etüt merkezlerine, spor ve sanatsal etkinliklere gönderirken çocuklarının bunu isteyip istemediklerini pek de sorgulamadıklarını” ifade etmişlerdir. Birinci kuşak annelere göre, “ikinci kuşak anneler ve çocukları yoğun bir teknolojik çağın içinde yer aldıkları için sürekli değişimi yakalama ve en iyiye ulaşma kaygısı yaşamaktadırlar, buna hırsta eşlik edince mutsuz evlilikler ve mutsuz ebeveynlik yaşamaktadırlar.”

Çalışma yaşamına daha fazla katılan ikinci kuşak annelerin ev içinde devam eden ikinci mesailerinin yükü ağırdır. Onların söylemlerine göre, “bir insan yetiştirmenin sorumluluğu ağırdır ve annenin yapmış olduğu yanlışlar ömür boyu kendilerine bir ‘vicdan sorgulaması’ olarak geri dönebilir. Bu durum annelik yükünü ağırlaştıran bir süreçtir.”

Her iki kuşaktan annelerin anlatılarına göre, çocuklarına verebilecekleri imkânların en iyisini verme ve gerekiyorsa kendi istek ve ihtiyaçlarından feragat etme, bu yüzden eşle ve sosyal çevreyle sorun yaşama kaçınılmazdır. Özellikle kent yaşamının kadın üzerinde yarattığı baskı (çocuğuyla toplu taşıma aracına binmek zorunda kalma, hem alışveriş torbalarını elinde taşıırken hem de çocuğunu taşımak zorunda kalma, çocuğunu bırakacak bir kreş ya da etüt merkezi imkânı yoksa iş yerine çocuğuyla birlikte gitmek zorunda kalma) kentli kadın için anne olmanın temel zorluklarıdır. Birinci kuşak kadınların anlatılarına göre, birincil ilişkilerin hâkim olduğu geleneksel ailelerde yakın akrabalık ve komşuluk ilişkilerinden yardım almak kadın açısından rahatlatıcı bir durumdur. Bu durum ikinci kuşak kadınların gözünden en azından birinci kuşak annelerin şanslı kesimi oluşturduğunun bir delilidir.

Son olarak denilebilir ki değişen teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel dinamikler annelik kimliğinin ikinci kuşak anneler tarafından yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu sebeple alternatif annelik söylemleri sosyolojik bağlamda son yıllarda daha çok tartışılmaya başlanmıştır.

Kaynakça

- Alkan, A. (2005). *Yerel Yönetim ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*. Ankara: Dipnot.
- Badinter, E. (2011). Kadınlık mı Annelik mi. Ayşen Ekmekci (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Balsoy, G. (2015). Geç Osmanlı Nüfus ve Kadın Bedeni Politikaları, *Toplum Bilim Dergisi*, 134, 5-29.
- Barutçu, A. (2014). Annelik–Cinsellik–Beden Masters of Sex Dizisi Üzerinden 1950’ler Amerikası Kadınlık Hallerine Bakış. *İlef Dergisi*, 1(2), 37-57. doi.org/10.24955/ilef.106591.
- Başterzi, A.D. (2013). Toplumsal Yönüyle Annelik. Şahika Yüksel, Leyla Gülseren, Ayşe Devrim Başterzi (Ed.), *Kadınların Yaşamı ve Kadın Ruh Sağlığı içinde* (s. 430-438). Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği.
- Berktaş, F. (1998). Yeni Kimlik Arayışı, Eski Cinsel Düalizm: Peyami Safa'nın Romanlarında Toplumsal Cinsiyet. *ODTÜ Kongre Kitabı içinde*, 77-90.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı1), 108-114.
- Bora, A. (2001). Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Dönüşümü. Aynur İlyasoğlu ve - Necla Akgökçe. (Yay. Haz.). *Yerli Bir Feminizme Doğru içinde* (s. 77-107). İstanbul: Sel.
- Bora, A. (2012). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık. *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde* (derl.) Kenan Çayır ve Müge Ayan Ceyhan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Ezgin Ağıllı, S. (2017). Siyasallaşan Annelik: Batı Ülkelerinde Anneliğin Kurgulanışında Siyasal İktidarın Rolü. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(48), 343-360.
- Gürçayır Teke, S. (2014). Dönüşen Anneliğe Yönelik Netnografik Bir Analiz: Blogger Anneler, *Milli Folklor Dergisi*, 26 (103), 32-47.
- Hançer, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Öznesi Olarak Kadının “Annelik” Kimliğine Eleştirel Bir Bakış, *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 177-202.
- Işık, S. Y. (2015). Küresel Kültürel Değişim ve "Yeni" Annelik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi Örneği. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 13 (50), 48-75.
- Kaya Bahçe, S. (2008). Kapitalizm ve Annelik. *Mülkiye Dergisi*, 258, 71-86.
- Karaman, E. D. ve Doğan, N. (2018). Annelik Rolü Üzerine: Kadının “Annelik” Kimliği Üzerinden Tahakküm Altına Alınması, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1475-1496.
- Sever, M. (2015). Kadınlık, Annelik, Gönüllü Çocuksuzluk: Elisabeth Badinter’den Kadınlık mı Annelik mi, Tina Miller’den Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve Corinne Mair’den No Kid Üzerinden Bir Karşılaştırmalı Okuma Çalışması, *Fe Dergisi*, 7(2), 72-86.
- Türkdoğan, Ö. (2013). Ana Akım Medyada Annelik Miti, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(13), 35-59.
- Uğurlu, E.G. (2013). Annelik Rolünün Öğrenilme Sürecinde Medyanın Yeri, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 1-24.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yurtsever Kılıçgün, M. Ve Kılıçkaya, A. (2016). Geleneksel Annelik Ölçeği’nin Psikometrik Özellikleri: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2867-2881.
- Zeybek, S. O. (2013). Bu Bebeğin Annesi Nerede? Cinsiyet, Babalık ve Armağan İlişkileri, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 126, 120-143.